

Konungen eller hakkapeliterna?

Gustav Adolfsminnet i Finland 1932

MAX ENGMAN

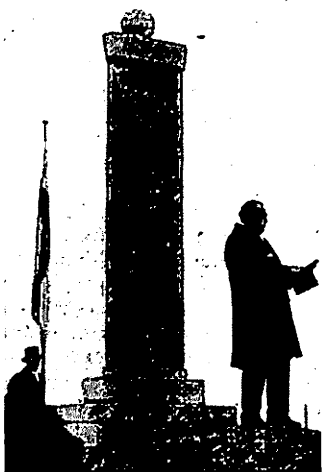
Söndagen den sjätte november gick helt i de fornstora minnenas, Gustav Adolfs, hakkapeliternas och Lützenslagets tecken. Tidigt på morgonen klädde sig Helsingfors i flaggskrud, rödgula märken såldes på gator och torg, som trots novemberdagens råkalavindar voro fyllda av människor. Under dagens lopp tågade militär och skyddskår genom staden. Musiken smattrade och dånade.

Hufvudstadsbladet den 7 november 1932 var fyllt av stämningar från firandet av Gustav Adolfsminnet föregående dag. Referaten av begivenheterna var utförliga och så många att tidningen införde en del notiser först följande dag.¹

Gustav Adolfsdagen inleddes klockan 10 med militärparad av garnisonens trupper på Senatstorget. Den togs emot av armébefälhavaren, generallöjtnant Sihvo i närvaro av hela det högre militärbefälet, Sveriges sändebud, Tysklands chargé d'affaires och stadens ledning. Fältgudstjänsten förrättades av pastor Kinon som talade på finska och svenska om "Gustav II Adolfs insats i världshistorien, hans betydelse för kristenheten och påminde de samlade trupperna om deras förfäders, hakkapeliternas gudsförtröstan som var så stor att de med hjältemod läto sitt liv för trons seger." Musikkåren spelade Finska ryteriets marsch och gudstjänsten avslutades med "Vår Gud är oss en väldig borg" – båda ljud ett tiotal gånger vid olika fester denna dag.

En halv timme efter att paraden avslutats klockan 11 samlades ridderskapet och adeln i Riddarhuset. Dess fest övervars av Republikens President P.E. Svinhufvud och svenska beskickningens högre tjänste-

¹ Det följande baserat på *Hbl* 5–8.11.1932, *Åbo Underrättelser* 5–7.11.1932, *Unsi Aura* 7.11.1932, *Aitosuomalainen* 11.11.1932.

Bruno Lesch talar vid avtäckningen av minnesstenen i Gammelstaden (*Allas Krönika* 12.11.1932). Texten var på latin och svenska: "Här i Gamla Helsingfors höll Gustav II Adolf efter att hava tryggt vår nya östgräns möte med Finlands ständer".

män. Ridarhusdirektionens ordförande betygade adelns önskan att delta i firandet då "konungens personlighet var förknippad med minnet av Finlands första ständerförsamling." Efter att man avtäckte en kopia av van der Putts byst över konungen höll professor Carl von Bonsdorff ett föredrag om Gustav Adolf, en festdikt av Bertel Gripenberg upplästes och festen avslutades med "Du gamla, du fria" och "Vårt land", varefter adeln åt lunch på Kämp där verkliga statsrådet August Ramsay talade om den gränssten Gustav Adolf satte vid Ladoga och om ståndets skyldigheter samt framhöll att det skänkt landet två söner som framom andra gjort det fritt: Svinhufvud och Mannerheim. På kvällen hade Adelsförbundet anordnat en soaree där professor P.O. von Törne talade om konungens person och hans förhållande till adeln.

Följande begivenhet ägde rum klockan ett i Gammelstaden där Historiska föreningens ordförande professor Bruno Lesch i närvaro av ett flertal höga officerare och professorer samt representanter för svenska beskickningen och staden talade om Gustav Adolf och Helsingfors lantdag samt avtäckte det minnesmärke flera vetenskapliga samfund låtit resa på den plats som skulle få namnet Gustav Adolfs-parken.

Klockan 14 gav Svenska Teatern den första av sina två festföreställ-

ningar. Musiken spelade Finska rytteriets marsch, som åhördes stående, varefter teaterchefen Nicken Rönngren "med väl beräknad patos reciterade Topelius' vackra 'Ett Lützenminne". Teatern uppförde fjärde akten av "Regina von Emmeritz" där konungen utgör centralfiguren. Festföredraget hölls av rektor Carl Sanmark om "Gustav Adolf och hans betydelse för Finland". Kvällsfestens program var likartat utom att festföredraget nu hölls av professor Gabriel Nikander om "Gustaf Adolf som bildningsfrämjare".

Dagens andra militära inslag inleddes kl. 15 på Johanneskyrkans plan där huvudstadens skyddskårsdistrikts samtliga truppförband och Lotta Svärd-avdelningar samlats. Efter distriktschefens tal erinrade pastor Ansten om hakkapeliternas insats i det stora religionskriget. Efter högtidligheten genomförde trupperna i två avdelningar en propagandamarsch genom staden under vilken lottorna sålde märken längs paradvägen som var kantad av människor. På kvällen samlades distriktets officerare till en fest på restaurant Opris där distriktschefen talade till Gustav Adolfs och hakkapeliternas minne.

Finlands svenska studentkårsförbund hade uppvakttat vid monumentet i Gammelstaden. Den radierade dagsfest i Gamla Studenthuset som anordnats av finsknationella studentnationer och organisationer hölls däremot till hakkapeliternas ära. Mag. Vilho Helanen hälsade publiken, inklusive riksdagens talman och höga militärer, välkommen och uttryckte en förhoppning att "en imponerande Hakkapelitstod såsom symbol för aktiv finsk försvarsvilja" snart måtte resas i huvudstaden. Dr Arvi Korhonen talade om "Finsk värdesättning av Gustav II Adolfs strid" medan det politiskt laddade festtalet hölls av professor V.A. Koskeniemi, tidigare rektor för det finska universitetet i Åbo, som tog upp både aktuell politik och språkfrågan med udden mot de svenskspråkiga som firade "en svensk konungs minne såsom något slags nationell festdag". En av de avslutande sångerna var den finska kampsången "Nouse, riennä suomenkieli".

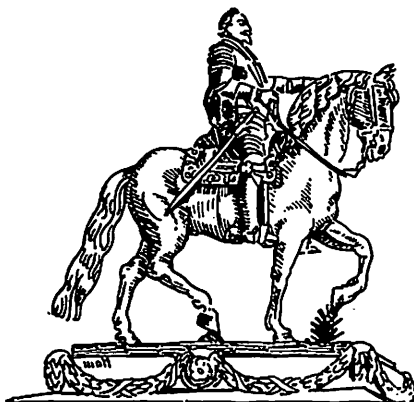
Kvällens huvudfest var otvivelaktigt de vetenskapliga samfundens fest i universitetets solennitetssal, till trängsel fylld av festklädd publik. Bland gästerna fanns förutom presidenten åtminstone Sveriges, Tysklands, Norges och Danmarks högsta diplomatiska företrädare. Skolestyrelsens överdirektör Oskari Mantere hälsade publiken på finska och svenska och framhävde hur svenskar och finnar gemensamt käm-

pat tillsammans med det protestantiska Tyskland. Festföredraget hölls av rektor Eirik Hornborg som talade över Gustav Adolfs storhet och betonade rikets enhet.

Utöver denna riksfest anordnades i Helsingfors med omgivningar ett tiotal fester av organisationer med närmare eller lösare anknytning till Svenska folkpartiet, bl.a. partiets kvinnoförbund, Arbetets Vänner, Svenska klubben, Brage, nykterhetslogen Balder m.fl. Vid partiets egen fest i Vita salen pryddes scenen av Sveriges och Finlands flaggor; musikprogrammet avslutades med bl.a. "Modersmålets sång". Festtalaren fil.mag. Kurt Antell gav "i sitt märgfulla och vackert utformade anförande en skildring av hjältekonungen, hans gärning och död". Minnet firades ytterligare i Helsingfors av den riks-svenska föreningen Svenska Vikingen och av tyska församlingen.

I Åbo firades Gustav Adolfsminnet med flaggning och illumination, militärparad, uppvaktningar vid gravarna i domkyrkan och ett flertal fester av vilka de viktigaste var Åbo Akademis dagsfest där docenten C.M. Schybergson talade om hjältekonungens motiv för expeditionen till Tyskland, och Turun Yliopistos och Turun Historiallinen Yhdistys kvällsfest där professor Einar Juvelius höll festföredraget om dagens historiska betydelse. Stadens svenska teater gav, på samma sätt som i huvudstaden, två festföreställningar av "Regina von Emmeritz" med föredrag om Gustav Adolf av dr Lars von Bonsdorff och red. Einar Holmberg samt festdikt av dr Svante Dahlström. Festföreställningarna hade arrangerats av teatern, Svenska folkpartiet och stadens svenska bildningsorganisationer. På mindre orter kombinerades vanligen gudstjänst, skyddskårsparad och fest ordnad av svenska folkpartiet eller svensk bildningsorganisation, såsom t.ex. i Ekenäs och Vasa.

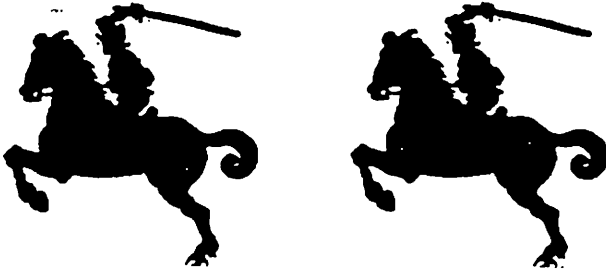
Festprogrammet var sålunda digert och redogörelserna dominerar *Hufvudstadsbladet*, där t.ex. skildringen av firandet av femtonsårsminnet av revolutionen i det östra grannlandet fick ungefär lika mycket plats som referatet av Gustav Adolfsfesten i Alberga. Festmönstret med gudstjänst, teaterföreställningar och solenna fester var etablerat sedan decennier. Redan skildringen ovan visar emellertid att olika kretsar 1932 firade olika saker och på olika sätt. Vid en del fester var det militära inslaget starkt, vid andra det kyrkliga. Vid vissa fester var svenska diplomater inbjudna, vid vissa förekom Sveriges

flagga och nationalsång, vissa var tvåspråkiga, andra enspråkigt svenska eller finska. Vid vissa hyllades konungens person, vid vissa konungen och hakkapeliterna och vid festen på Gamla Studenthuset enbart hakkapeliterna. Den senare festen hyllade finskheten, medan man vid många av de fester som anordnades av Svenska folkpartiet närstående organisationer i mer eller mindre lös anknytning till hjältekonungen hyllade svenskheten i Finland eller världen.

Som man kanske kunde vänta sig vid ett jubileum var en stor del av festtalarna historiker, men det är påfallande hur dessa rekryterades ur de svenskspråkiga historikernas led, fr.a. ur den grupp som grundade och bar upp Historiska föreningen under dess första år.² De enda finska fackhistoriker som talade var Korhonen och Juvelius. Detta speglar en längre konflikt bland historikerna och inom den akademiska världen om hur Gustav Adolfsminnet skulle begås, en strid som splittrade historikerna i flera grupper och gav upphov till en omfattande och lidelsefull diskussion över temat "konung och folk", "konung eller folk". I det följande behandlas debatten om fi-

² D.v.s. von Törne, Lesch, Antell, Dahlström, Nikander, Sanmark, C.M. Schybergson, L. v. Bonsdorff, vilka samtliga hade förtroendeposter i föreningen 1914–1919, ytterligare uppträdde tre av 1920-talets sekreterare, Tor Therman och Jarl Gallén i tryck, medan G.A. Donner uppvaktade i Stockholm. Max Engman, 'Historiska föreningen i tiden och forskarsamhället', *HTF* 1989, s. 464.

Konungen eller hakkapeliterna? T.v. Gustav II Adolf, pärbild på Eirik Hornborgs biografi 1932, ovan skyddskårstidningen *Hakkapeliittas* vignett

randet och de opinionsyttringar jubileet gav upphov till, framför allt bland historikerna och i pressen.

Initiativen till firandet av Gustav Adolfsminnet togs inom adeln och av Historiska föreningen. Inför Gustav Adolfsdagen 1917 hade Oitbacka ungdomsförening till Svenska litteratursällskapet överlämnat en donation som grundplåt "till en fond för uppresande av en minnesstod öfver Gustaf II Adolf i Helsingfors". Fonden fick under senare år motta flera mindre donationer och överfördes i början av 1931 till riddarhusdirektionen för anskaffandet av en kopia av van der Putts byst.³

Inom Historiska föreningen togs initiativet till ett hugfästande av Gustav Adolfsminnet av ordföranden Bruno Lesch på vars förslag föreningen i februari 1931 diskuterade "Gustav Adolfsminnet och Finland". I diskussionen understöddes förslag om en festskrift och ett jubileumsfrimärke. Styrelsen fick i uppdrag att bereda frågan och vid nästa möte framlade den ett av Lesch utarbetat betänkande, där

³ SLS styr.prot. 19.3. o. 16.5.1931, *FoU* NF 8 (1932), SSLF 228, s. 3–4, 32. Torsten Steinby, *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet 1885–1985* 1, SSLF 523:1, Helsingfors 1985, s. 279–280. Adelsförbundet utgav ytterligare *Till Gustaf II Adolfs minne på Lützendagen 1932*, Helsingfors 1932, innehållet ingick även i *Finlands adelsförbunds årsskrift* VI.

betydligt grandiosare planer uppskisserades. Mötet gav styrelsen i uppdrag att sätta sig i förbindelse med stadsmyndigheterna "för att utröna möjligheterna för resandet av ett minnesmärke nära den plats där Gustav II Adolf höll ständermöte 1616".⁴ I april kunde Lesch meddela att det inte förelåg några hinder från stadens sida och styrelsen föreslog

- 1) uppresandet af ett Gustaf II Adolf-monument i form av en gränssten på ovannämnda bergskulle,
- 2) platsen kring monumentet skulle kallas Gustaf Adolf-parken eller -platsen,
- 3) Gammelstadsvägen skulle bli Gustaf Adolfvägen,
- 4) en minneshögtid skulle anordnas den 6 nov. 1932

Föreningens möte omfattade förslaget och beslöt att vända sig till sex vetenskapliga samfund: Svenska litteratursällskapet, Historiska Samfundet i Åbo, Finska litteratursällskapet, Finska Historiska Samfundet, Historian Ystäväin Liitto och Historiallinen Yhdistys.⁵

Skrivelsen hänvisade till att Finland dittills, fränsett adelsmötets beslut att resa en byst på Riddarhuset, inte förberett sig för att högtidlighålla "trehundraårsminnet av Gustaf II Adolfs ingripande i det världshistoriska händelseförlopp, som sammanhänger med trosfrihetens värnande i vår världsdel". Föreningen ville därför ta ett initiativ till "ett varaktigt hufvästade av vår störste monarks minne" och hade stannat för att det ändamålsenligaste var att knyta an till Stolbova-freden, "som skänkte Finland den östgräns, vilken idag betecknar den västerländska samhällsordningens gränslinje i nordost", och "minnet av Finlands första ständersammanträde, i Helsingfors 1616". Båda dessa händelsers trehundraårsminne hade på grund av tidsförhållandena gått rätt spårlöst förbi, men eftersom de hade det största intresse för det självständiga Finland kunde de få prägla jubileet. Föreningen föreslog att samfunden skulle utse representanter i en kommitté för att dryfta detta och eventuellt senare framkommande förslag.⁶

⁴ HF styr.prot. 24.2. o. 24.3.1931 samt prot. 27.2. o. 26.3.1931, SLSA. Betänkandet som borde ha funnits som bilaga t. prot. 26.3. saknas.

⁵ HF styr.prot. 22.4. o. 4.5.1931, prot. 24.4.1931, SLSA. I styrelsens förslag bytte mötet ut Svensk-österbottniska sällskapet mot Finska litteratursällskapet.

⁶ Skrivelsen 6.5.1932 i *HArk* 41 (1934), s. 62-64.

Förslaget att resa ett minnesmärke över Gustav Adolf var kontroversiellare än det vid första anblicken förefaller. Det rörde vid det in-flammerade förhållandet mellan Finland och Sverige och mellan språkgrupperna i Finland. Bland historikerna aktualiserade det mot-sättningar mellan olika historieuppfattningar. Den allmänna atmo-sfären var dessutom spänd på grund av äktfinskheten och Lapporö-relsen, som i februari 1932 kulminerade i Mäntsälä-upproret. Med äktfinskheten sammanhängde en överkänslighet i förhållande till Sve-rige som kom till uttryck på olika sätt. Ett exempel utgör historikern Arvi Korhons uppsats om förhållandet till Sverige som publicera-des vid samma tid som Historiska föreningen framförde sitt förslag. Han såg huvudorsaken till den dåliga grannsämjan i svensk brist på självkritik, nedlåtande inställning, översitteri och sensationsjournalis-tik som byggde på uppgifter ur finlandssvensk press. Som speciella irritationsmoment såg Korhonen uppblåsandet av våldsdåd begångna av finnar, konflikterna på idrottens område, där han såg ett avbrytan-de av relationerna som enda möjligheten, minoritetetsfrågorna (fin-landssvenskarna och tornedalsfinnarna) och framför allt försvarsfrå-gan där Sverige dels inte var redo att bistå Finland, dels ville ha in-flytande över finländsk ut- och inrikespolitik.⁷

Korhons synpunkter var uttryck för den unga republikens och särskilt yngre akademikers psykologiska överkänslighet för att inte behandlas jämbördigt av andra stater samt för en allmän nedvärdering av relationerna till Sverige och Skandinavien, av svensk kultur och samhällsliv, liksom även irritation över vad som sågs som svensk "inblandning" i interna finländska angelägenheter. Särskilt känslig var man för finlandssvenska försök att vädja till svensk opinion, vil-ket klart kom fram i samband med "fallet Lagerborg"; denne hade i en tidningsintervju i Sverige yttrat sig på ett sätt som ansågs kränkande för Finland och utsattes för omfattande studentdemonstrationer vid hemkomsten. Mycket ont blod väckte avstängningen av Paavo Nurmi 1932.⁸

⁷ Arvi Korhonen, 'Naapuriraja. Ajatuksia suhteistamme Ruotsiin', *Valvoja-Aika* 1931, s. 265–297. Samma uppfattning uttrycktes i AKS:s tidskrift *Suomen Heimo* 8.8.1931, som entusiastiskt stödde Korhons tankegångar, och äktfinska *Aitosuomalainen* 25.9.1931, som försvarade honom mot *Uusi Suomi*.

⁸ Matti Klinge, *Studenter och idéer. Studentkåren vid Helsingfors universitet*

HISTORIAN OPISKELIJAT!

Skandinaaviseen uskoon remonteerattuja Suomen historian oppikirjoja myy halvimmalla, alle kaiken kilpailun

Antikvariaatti "Norden".

Parodisk annons i *Ylioppilas*. Antikvariatet "Norden" bjuder billigt, under all konkurrens, ut läroböcker i Finlands historia som reviderats till skandinavisk tro. Skolböckerna i historia utsattes för äktfinsk kritik (bl.a. av L.A. Puntila i *Ylioppilas* provnummer 3/1932 och *Suomalainen Suomi* 1/1933) för att de var främmande för finsk nationalanda och präglade av skandinavisk historieuppfattning. Föreningen Norden i Finland hade tagit initiativ till en kommité som skulle rätta felaktigheter om grannländerna i skolböckerna. På äktfinskt håll förhöll man sig skeptiskt till föreningen och till initiativet. Det var uteslutet att främmande makters representanter skulle få påverka de finska skolböckerna – fel rörande Finland i svenska skolböcker kunde rättas, men ömsesidighetsprincipen fick inte hindra att finsknationella skolböcker togs i bruk.

Korhonen nämnde också skillnader i historiesyn mellan Sveriges och Finlands historiker; de förra vägrade erkänna existensen av en särskild Finlands historia och att den skrevs på finska. Också denna fråga hade beröring med skiljelinjer bland historikerna i Finland. Agrarpartiets *Ilkka* menade att de svenskspråkiga historikerna i Finland mången gång t.o.m. varit mera "moderländska" än svenskarna själva.⁹

1828–1960 IV, Helsingfors 1979, s. 119–132, 156–163. Rolf Lagerborg, *Ord och inga visor – andras och egna - från ett folkvälde på villovägar*, Helsingfors 1945, s. 149–192. Ett motsvarande fall inträffade då dr Harald Lindberg i Sverige klargjort skillnaden mellan finne och finländare genom att konstatera att barnen till en svensk missionär i Kina inte heller kallades kineser (s. 187), *Ylioppilaslehti* 29.4.1933, *Ylioppilas* 12.5.1933, *Aitosuomalainen* 19.5.1933. Om Nurmi t.ex. *Aitosuomalainen* 12.8.1932 som såg frågan som ännu ett inslag i historiens lärdom att finnarna alltid måste vara på sin vakt mot svenskarnas "salakavalia vehkeilyjä".

⁹ Korhonen, 'Naapuriraja', s. 267–269. *Ilkka* 30.6.1931. Samma anklagelse har även framförts av andra, Max Engman, 'Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historiantutkimuksesta Suomessa', Ah-tiainen et al. (red.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*, Helsinki 1990, s. 53–54.

Den ökande spänningen mellan finsk- och svenskspråkiga historiker gällde till en del gamla konfliktfrågor, redan behandlade i den kända polemiken mellan Yrjö Koskinen och Estlander, såsom klubbekriget och Anjalamännen. Den finsknationella historieuppfattningen lade huvudvikten vid det finska folkets historia och strävade att se historien ur dess synvinkel, en orientering som stärktes av den kollektivistiska s.k. kulturhistoriska skolan. Det gällde att söka den finska nationalkänslans, efter 1917 den finska statens rötter. Gustav II Adolf hade inte tidigare utgjort en konfliktfråga, men som symbol för relationerna mellan konung och folk, Sverige och Finland, var han viktig - Estlander hade ju förliknat Yrjö Koskinens historietolkning vid "ett schackproblem där någon djärvt vill försöka ställa kung och drottning matt med idel bönder." Koskinens uppfattning om Gustav II Adolf var positiv, han betonade dennes storhet och intresse för Finland, men konstaterade samtidigt att Finland drabbades av utskrivningar och hårda skatter. Finnarna var överrepresenterade i armén och trots att de blev kända för sin tapperhet, doldes en stor del av den ära som bort komma på deras lott under det svenska namnet.¹⁰

Tidigare Gustav Adolf-jubileer hade firats av båda språkgrupperna, 250-årsminnet 1882 genom en fest i universitetets solennitetssal och en deputation vid Lützen som överlämnade ett guldstickat standar med texten "Gloriosi laboris Finlandia olim consors". 300-årsminnet av konungens födelse 1894 firades likaså genom en tvåspråkig fosterländsk fest. I skriften *Gustaf Adolfs minne i Finland* skrev symptomatiskt nog M.G. Schybergson om konungens person och Leo Mechelin om lag och rätt på konungens tid, medan den finsksinnade J.W. Ruuth behandlade finska krigare i konungens tjänst. Jubileet 1932 aktualiserade åter frågan om man skulle fira schackbrädets konung eller bönder, men den komplicerades ytterligare av att Svenska

¹⁰ Estlanders recension i *Helsingfors Dagblad* 1869 omtryckt i *Skrifter av C.G. Estlander* II:1, SSLF 125, Helsingfors 1915, s. 31. Yrjö Koskinen, *Finlands historia från den äldsta tiden intill våra dagar*, Helsingfors 1874, s. 205–237. Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*, Helsinki 1989, s. 92–95, 149–160, 177–196. Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, 'Tidsbundenhet och objektivitet i J.R. Danielson-Kalmaris och Gunnar Suolahtis historieuppfattningar', *HTF* 1985, s. 153–170.

folkpartiet sedan 1908 firade Gustav Adolfsdagen som Svensk dag. Valet hade skett i tecknet av en betoning av svensk kultur, svenskt samhällsskick och en konstitutionell rättsordning inom ramen för en odelad patriotism, men i det skärpta klimatet av radikalare finskhet och svenskhet uppfattades dagen snart på båda sidor om språkgränsen i allt högre grad som ett uttryck för finlandssvensk nationalism, som en svensknationell dag, vilket omöjliggjorde att den firades på finskt håll.¹¹ Där sågs den som ett uttryck för separatism som försvagade den unga republiken. Detta gav Historiska föreningens förslag en politisk anstrykning som långtifrån var ägnat att underlätta firandet av Gustav Adolfsminnet 1932.

Förslaget om ett monument var inte heller okontroversiellt. Statyfrågor var ytterst omstridda vid denna tid. Den finska akademiska ungdomen ville avlägsna vad den betraktade som ryska minnesmärken och i början av 1930-talet var Alexander I:s byst i universitetets solennitetssal och Alexander II:s staty på Senatstorget föremål för ständiga angrepp i studentpressen. *Ylioppilaslehti* föreslog t.o.m. i april 1931 att Sprengtporten såsom exponent för den finska statstanken och som landets första självständighetsman skulle ersätta kejsaren på torget.¹²

En annan utdragen statykonflikt gällde Topelius där en opinion vägrade godkänna den symboliska staty "Saga och sanning" med två nakna kvinnofigurer som uppställdes i Esplanaden och i stället samlade medel för en framställande staty över sagofarbrodern med barn. Båda statyerna avtäcktes 1932. Vidare polemiserade man om stenen vid den s.k. självständighetsgränsen som hade text endast på finska och en björn i stället för Finlands lejon. En del såg även med ovilja på statyn över "äventyraren och sjörövaren" Tyrgils Knutsson i Viborg och ansåg att den kunde ha fått gå samma väg som statyn över en annan erövrare, Peter den store, som störtades 1918. Statykonflik-

¹¹ *Gustaf Adolfs minne i Finland*, Helsingfors 1984 och Estlanders 'Gustav Adolfs minne i Finland', *Finsk Tidskrift* 1894, omtr. i *Skrifter* II:3, SSLF 158, Helsingfors 1921, s. 255–262. Henry Rask, 'Varför firas Gustav Adolfsdagen som svensk dag i Finland', *Finsk Tidskrift* 1982, s. 357–371. Även Lena Marander-Eklund, *Svenska dagen – en folkloristisk studie*, IF-rapport 9, Åbo 1988.

¹² *Ylioppilaslehti* 25.4.1931, även 21.2, 28.2., 7.3.1931, 13.5.1931. *Aitosuomalainen* 13.3.1931. Klinge, *Studenter och idéer* 4, s. 109–114.

terna var en del av kampen om den unga republikens symboler och traditioner, om vilka inslag i Finlands historia man skulle knyta an till.¹³

Historiska föreningens förslag gavs omedelbart offentlighet och *Hufvudstadsbladet* skyndade sig att fråga några ledande finska historiker och stadsdirektör Tulenheimo om deras åsikt.¹⁴ Kommentarererna var rätt försiktiga. Tulenheimo framhöll att planerna på ett monument över Gustav II Adolf endast kunde mötas med sympati av staden, men ville inte yttra sig om platsen. Statsarkivarien Kaarlo Blomstedt ville inte yttra sig innan Finska Historiska Samfundet tagit ställning, men ansåg att "Gustav II Adolfs insats i Finlands historia är så betydande att hans minne bör här på ett värdigt sätt hugfästas". Fadersgestalten inom finsk historieforskning, statsrådet J.R. Danielson-Kalmari uttalade sin sympati för planen i princip, men framförde samtidigt en som det skulle visa sig välgrundad reservation, som anknöt till dagsaktuell språkpolitik:

Gustav II Adolf såsom idéhistorisk gestalt har hos oss blivit utnyttjad framför allt av en del av vårt folk. Statsrådet Danielson-Kalmari uttalade förhoppningen att Gustav Adolf-minnesmärkets sak nu skall bedrivas på ett sätt, som icke på något håll i vårt land behöver bli föremål för motstånd.

Professor Gunnar Suolahti var den enda som mera utförligt motiverade sin ståndpunkt. Han ansåg att en minnessten över lantdagen i Helsingfors var av nöden om den "verkligen förmår bibringa nationen en välbehövlig lärdom om dess förflutna". Det finska folket hade under perioden före lantdagen utvecklat en betydande kraft, huvudsakligast tack vare egna vapen, landet hade konsoliderats till en nationell enhet ungefär inom gällande geografiska utsträckning, vilket även vunnit den svenska regeringens erkännande genom förlänandet

¹³ Torsten Steinby, 'Litteratursällskapets Topeliusmonument', *Från vän till vän. Festskrift till Olof Mustelin – historiker och bibliotekarie på hans 60-årsdag*, Åbo 1984, s. 345–376. *Garm* 15.6.1931. *Suomen Heimo* 8.8.1931. Emil Elenius, 'Mikä oli Tyrgils Knuutinpoika', *Suomen Heimo* 16.6.1931. *Aitosuomalainen* 17.7.1931 och 31.7.1931. Jfr Eric Hobsbawm & Terence Ranger, *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983.

¹⁴ *Hbl* 19.5.1931 och enkätsvaren 21.5.1931.

av titeln storfurstendöme 1581. Det finska folket hade dock inte kunnat uppbära en nationell utveckling, utan efter klubbekriget måste den svenska regeringen råda bot på krisen, vilket försvagade Finlands särställning.

Olyckorna uppvägdes dock av att Finland blev delaktigt av det storartade nydaningsarbete som utfördes under Gustav II Adolfs ledning. Den svenska stormakten låg visserligen på sidan om det finska folkets direkta intressen, men medförde även de fördelar en sådan maktställning innebar. Man kunde inte förneka att "mycket av den nationella säregenheten i Finland" gick förlorad, men utan "delaktighet i stormaktstidens utveckling hade ej heller den sociala och kulturella grundvalen blivit lagd för det framtida Finlands bestånd". Den hade gett upphov till en stolt finsk fosterlandskänsla under stormaktstiden med avläggare i självständighetssträvandena under 1700-talet. Om en minnessten restes, borde den enligt Suolahti "främst gälla viljan att underkasta sig svåra bördor för förverkligande av framtida nationella mål".

Suolahtis ståndpunkt var en nyanserad plädering för den finsknationella historiesynen och den kulturhistoriska skolans syn: det centrala i de historiska processerna var det finska folkets ökande medvetande om sin kallelse och sin väg till en egen stat. Man kunde hedra inslag i denna process, också sådana som inte var enbart positiva, förutsatt att kollektivet och riktningen framhävdes. Utgångspunkten stod långt från den dominerande historieuppfattningen inom Historiska föreningen, men var ändå inte lika avvisande som den äkt- och storfinska inställning som var rådande bland de yngre historiker, som dominerade Historiallinen Yhdistys.

Historiallinen Yhdistys var anknuten till universitetet och en del av universitetslärarna deltog i dess verksamhet, men framför allt var den de unga magistrarnas förening. När Historiska föreningens skrivelse föredrogs vid dess möte blev reaktionen häftig. Stud. T. Murto påpekade omedelbart att Stolbova-fredens gräns låg på fel ställe och att den svenska minoriteten i Finland gjort konungen till sitt skyddshelgon. Föreningens nyvalde ordförande Heikki Waris uttalade som sin mening att freden inte var en av de tilldragelser som först borde få ett minnesmärke och att man inte borde resa en minnesstod över en

svensk konung— en sådan fanns ju inte i Finland. Dessutom var frågan om trettioåriga krigets betydelse för vårt land på intet sätt ännu avgjord. I sak var mötet helt ense om att Stolbova-freden inte var värd ett minnesmärke, men inte om hur man skulle gå tillväga. Magistrarna Yrjö Nurmio och Uno Tuominen föreslog att skrivelsen skulle lämnas utan avseende, men efter en jämn omröstning segrade ordförandens av sekreteraren Eino Jutikkala understödda förslag att föreningen dock skulle sända representanter till den föreslagna kommittén.¹⁵

Frågan var emellertid inte utagerad med detta utan Gustav II Adolfs roll i Finlands historia dryftades vid ett gemensamt möte i slutet på januari 1932 på Gamla Studenthuset där Historiska föreningen gästade Yhdistys. *Hufvudstadsbladet* betecknade diskussionen som "livlig, delvis t.o.m. häftig." Närvarande var ett fyrtiotal personer, av vilka hälften från Historiska föreningen.¹⁶ Föreningens viceordförande Eric Anthoni inledde diskussionen med ett föredrag över "Gustav II Adolf och Finland".¹⁷ Läget vid konungens trontillträde var svårt, men denne koncentrerade sig på den kritiska östgränsen. Genom Stolbova-freden befriades Finland för ett sekel från att vara krigsteater. Konungen hade inte som man hävdat glömt östgränsen och dessutom tryggade den stormaktsställning som uppnåddes i trettioåriga kriget också Finlands östgräns. De finska trupperna blev kända under kriget och stormaktsställningen gav upphov till Rudbeckianismen som låg till grund för Juslenius och denne åter för den finska national- och självständighetstanken. Enligt Anthoni läste man ännu på 1800-talet om Gustav II Adolf med stor fosterländsk entusiasm vars verkan sträckte sig ända till jägarrörelsen. Konungens personliga inverkan på tidens händelser var större än andra härskares. Han var en diktator, men på grund av hans framgång och hans nobla personlighet väckte detta inget motstånd.

I diskussionen menade Waris dock att det inte var klart i vilken

¹⁵ HY prot. 2.10.1931, HUB.

¹⁶ *Hbl* 31.1.1932. Mötet hade en lång förhistoria, gemensamma möten hade redan i slutet av 1930 föreslagits av medeltidsforskaren, dr G.A. Donner, synbarligen för att överbrygga språkmotsättningarna bland historikerna, HF styr.prot. 10.12.1931, 23.1., 20.11. o. 27.11.1931, 25.1.1932, prot. 11.12.1931, SLSA.

¹⁷ Diskussionsreferat i samband med HY prot. 29.1.1932, HUB.

utsträckning konungen endast var ett redskap för tiden. Detta fick Lesch att framhålla att personligheten i Gustav Adolfs fall betytt mera än härskarställningen och Anthoni att ilsket slå knytnäven i bordet två gånger och utbrista att "Jag har talat alltför litet och inte för mycket om G.A:s person".

Inför detta personcenterade sätt att se på frågan framträdde Gunnar Suolahti med en principdeklaration om hur stora personligheter skulle bedömas:

Världshistoriens gång är inte beroende av en persons egenskaper, utan människorna förkroppsligar världshistoriens krafter. Detta förminskar inte deras storhet. När vi hyllar en ledare, hyllar vi inte människan som sådan, utan en person utför så att säga ett storverk som Försynen förelagt honom. Det finska folket måste se G.A:s verksamhet ur Finlands synvinkel.

Gustav Adolf hade stabiliserat östgränsen och inlett en västlig orientering. För Finland innebar detta blodsoffer som endast indirekt kom landet till godo, men ändå var nödvändiga för framtiden eftersom Finland ännu inte var moget att bilda en egen stat. I Finland borde man sålunda under jubileet tänka på Finlands nationella framtid som konungen banat väg för. Anthoni uppgav att han var oense med Suolahti om den kollektivistiska historiesynen, men att de kommit till samma slutresultat i alla fall. Magister E.K. Osmonsalo ansåg att man inte borde resa en minnestod över Gustav Adolf eftersom svenskarna skulle missförstå detta och känna sig smickrade. Stoden borde resas över hakkapeliterna.

Det förefaller som om något formellt förslag om en staty över konungen inte skulle ha framförts, men flera talare i diskussionen och senare yttrade sig mot en sådan. Osmonsalo var synbarligen den förste som i detta sammanhang framförde motförslaget om ett hakkapelitmonument, men trettioåriga krigets finska krigare och deras fältrop åtnjöt en grundmurad berömmelse i finsk historieuppfattning sedan Topelius.¹⁸ Skyddskårens tidning *Hakkapeliitta* anknöt genast i sitt provnummer 1926 till hakkapelittraditionen genom namnet och Arvo Jännes dikt "Hakkapeliitta" från 1882 om den döende hak-

¹⁸ Jfr Jussi T. Lappalainen, "Ex agmine haccapellorum libera nos Domine", *HTF* 1986, s. 98–110.

Gustav II Adolf och finska ryttare enligt Aarno Karimo, *Kumpujen yöstä III. Miekkan valta*, Porvoossa 1931, s. 213.

kapeliten som med sina sista krafter erövrar konungens lik från fienden och en uppsats om finnarna i trettioåriga kriget. I början av 1930-talet var hakkapeliterna särskilt aktuella genom Aarno Karimos historiska serie *Kumpujen yöstä* (1929–1932) och Artturi Leinons historiska roman *Hakkapeliitat* (1932–1934).

Förslaget om en hakkapelitstaty frambringade en uppretad protest från Suolahti:

Vi reser minnesmärken för oss själva; vad svenskarna tänker hör inte hit. Det är bättre att resa en staty över hakkapeliternas ledare än över truppen, även om båda var nödvändiga; när man betraktar en staty över en stor individ, tänker man på hela folket.

Magister Jarl Gallén från Historiska föreningen ansåg i samma anda att man borde hedra den som inspirerade hakkapeliterna.

Utöver förslaget om ett hakkapelitmonument hade diskussionen

egentligen inte visat stora meningsskiljaktigheter, vilket berodde på att de argaste motståndarna inte yttrade sig. När gästerna från Historiska föreningen avlägsnat sig och Yhdistys' möte fortsatte blev de finska historikerna desto varmare i kläderna och högg in i en diskussion där över åttio uttalanden gjordes.¹⁹ De unga magistrarna upprepade tidigare argument. Osmonsalo ansåg att Gustav Adolfsdagen inte borde firas eftersom den firades som svensk dag, Nurmio vidhöll att minnesstoden borde resas över hakkapeliterna eftersom deras befälhavare var en utlänning. När Suolahti upprepade att ifall en stod restes, borde den resas därför att Finlands folk under Gustav Adolfs ledning gått med på offer för sin nationella storhet, genmålde Jutikkala:

En minnestod reses inte av en liten skock historiker, utan av hela folket. Även om de som är förtrogna med historien, kunde förstå G.A:s betydelse för Finlands nationella utveckling, gör folket det inte, utan för folket är G.A. svenskarnas språkpolitiska skyddshelgon. Minnesstatyer har rests över sådana personer, som då statyn restes av någon orsak varit särskilt uppburna och med vilka tiden känt en andlig släktskap. Nutiden känner inget behov av att hedra G.A:s minne.

Suolahti höll delvis med Nurmio och Jutikkala, endast den upplysta delen av folket förstod en sådan minnesstods innebörd. Han ansåg vidare att också de som brutit ödemark borde räknas till hakkapeliterna. Professor A.R. Cederberg stödde en minnespublikation, som inte borde få innehålla ovetenskapliga fraser, utan hellre vara en källpublikation, t.ex. allmogens besvär från Gustav Adolfs tid utgivna på finska. Efter denna diskussion var man ense om att vidhålla sin negativa inställning till minnesstoden. Eftersom Waris inte förenade sig om det i övrigt eniga beslutet att han i jubileumskommittén skulle verka för ett hakkapelitmonument, ville han avgå från uppdraget. Sedan Jutikkala, Nurmio, Tuominen och Osmonsalo alla vägrat inträda, blev Waris tvungen att kvarstå och man utarbetade en kläm som han skulle läsa upp i kommittén och som även publicerades. Klämman återspeglade de yngres argument. Finlands folk kände ingen särskild aktning för Gustav II Adolf som skulle motivera en min-

¹⁹ HY prot. 29.1.1932, HUB, referatet är inte fullständigt. Eino Jutikkala, 'Historiallinen Yhdistys 50-vuotias', *HAIk* 1940, s. 406–407.

nessten eller staty och det var ifrågasatt om det var skäl att hylla "ett annat lands härskare". I stället föreslog man utgivandet av allmogens besvär på finska och en hakkapelitstaty. Även om denna gavs en militär utformning borde den symbolisera hela folket, dess segervilja och ihärdighet i krigets och fredens värv. Motiveringarna var följande:

1:o ett minnesmärke, som rests till hela folket, är för nutiden mer levande, närstående och förpliktande än ett minnesmärke som hyllar en t.o.m. stor individ i det förflutna;
2:o hakkapeliternas befälhavare var utlänning, de själva finnar;
3:o ett minnesmärke över hakkapeliterna skulle väcka genklang i vida folkkretsar och vara ägnat att samla vårt folks finsk- och svenskspråkiga delar samt påminna om att dessa under alla de kritiska tiderna i vårt lands historia handlat samfällt och enigt, medan däremot ett Gustav II Adolf-minnesmärke sannolikt skulle åstadkomma splittring.²⁰

En vecka senare fick Yhdistys tankar entusiastisk genklang i *Ylioppilaslehti* i ordalag som visar stor överensstämmelse med inläggen vid föreningens möte. Tidningen ansåg att minnet av stormaktstiden var värt att fira med tanke på den kraftansträngning och de prestationer tiden medförde. Tankarna gick då till hakkapeliterna:

Med detta ord har man ju genom seklerna associerat allt det, som bär namn av seghet, orädd kampanda, trohet och finskhet. Namnet lever alltfortfarande starkt i världens medvetande, det namnet knöt för första gången Finlands namn till hjältedåd för trosfriheten vilka allt fortfarande är kända i världshistorien.²¹

Tidningen avvisade tanken på ett monument över konungen eftersom denne inte gjort något särskilt för Finland, utan tvärtom kramat ut landets krafter för främmande målsättningar. Statyerna över Per Brahe visade att Finlands folk nog förstått att visa sin uppskattning för den man från storhetstiden som genom sin verksamhet gjort sig förtjänt därav. Det var heller inte något att förvåna sig över att hakkapeliterna i folkets medvetande tagit sin befälhavares plats, det var,

²⁰ När protokollet justerades lät prof. Cederberg anteckna i protokollet att han inte varit närvarande då beslutet i monumentfrågan fattades, HY prot. 8.4.1932, HUB. Klämnen i US 7.2.1932. Konflikten bidrog att att Waris avgick följande höst efter bara ett år som ordförande, han efterträddes av hakkapelitforskaren Arvi Korhonen, *Jutikkala*, s. 407.

²¹ 'Ruotsin mahtavuudenajan muistot ja niiden vaaliminen Suomessa', *Ylioppilaslehti* 6.2.1932.

som *Ylioppilaslehti* två gånger upprepade, uttryck för en allmän företeelse: individerna dör, folken lever. Stormaktstidens minne borde användas på ett samlande, inte splittrande sätt. Tidningens åsikt om vad som var samlande framgick av att den avfärdade tanken på en jubileumspublikation med motiveringen att det inte fanns tillräckligt tid för att få fram ny kunskap och att publikationen av nödtvång skulle bli tvåspråkig, alltså splittrande. I stället stödde man förslaget om att allmogens besvär 1616 skulle utges på finska, de gav en trogen bild av stormaktstiden.

I samma nummer var kåsören "Onkimies" mera explicit. Trots att det ännu inte fanns någon staty över Kivi, vår förste författare, ville de svenska historikerna resa en staty över en svensk kung. Avsikten var klar, man ville betona samhörigheten med "moderlandet" och reta finnarna:

"Östsvenskareille" on pystytettävä "pysti", jonka juureen kaikenkarvaiset "Brageseurat" ja "samlingit" y.m. separatistiset järjestöt voivat sini- ja punakeltaiset nauhansa laskea. Joka on lukenut menneinä vuosina "svenska dagenina" esitettyjä puheita tietää kyllä, mihin "henkeen" siellä tullaan esiintymään. Hakkapelit, työn suorittajat saavat tietysti unohtua.²²

Kåsören slutade med ett hot, ifall projektet förverkligades var det bäst att ta ut olyckfallsförsäkring på konungen. I samma anda skrev något senare äktfinska förbundets *Aitosuomalainen* att den andra sidan av hjältekonungens insats var att de övre skikten i Finland i allt högre grad förslavades under ett främmande språk och en främmande nationalitet. Den del av folket som var knuten till denna nationalitet ville se stora minnen där Sverige såg dem. För en finne var en staty över en svensk kung på en offentlig plats i Finland lika obegriplig som en rysk tsars byst i universitetet.²³

Det var synbarligen dessa synpunkter som fick den svenskspråkiga kollegan *Studentbladet* att svara med ett förslag rörande nyordning

²² Övers: "Man vill resa en "byst" för "östsvenskarna", där alla slags "Brageföreningar" och "samlingar" m.fl. separatistiska organisationer kan lägga ned sina blå- och rödgula band. Den som har läst de tal som under tidigare år hållits på "svenska dagen" vet nog i vilken "anda" man där kommer att uppträda. Hakkapeliterna, de som gjorde arbetet kommer naturligtvis att glömmas bort."

²³ *Aitosuomalainen* 12.2.1932.

av stadens statyförhållanden. Alexander I i universitets solennitetssal kunde lämpligen ersättas av Lalli med biskopsmössa på huvudet, Alexander II på Senatstorget av Sprengtporten omgiven av fyra ilsket gläfsande hundar, "inte svenska hundar, utan egna hundar av Porrassalmi-ras". Det var något onationellt över Havis Amanda och sjölejonerna som lämpligen kunde ersättas med en staty symboliserande det finska lantbruket, t.ex. bonden Paavo vridande sig mellan fyra björnar. De Skeppsbrutna på Observatoriebacken borde inte få skylta med sin nöd inför havet och hela världen, utan kunde ersättas av en plastisk grupp bildad av bankdirektörerna Kallio och Ryti eftersom det var en plats "där åtminstone marken står högt".²⁴

Historiska föreningens skrivelse fick inte heller något entusiastiskt mottagande i Finska Historiska Samfundet. Man konstaterade att planer för jubileet funnits också på andra håll och gav styrelsen i uppdrag att bereda ärendet. Preses Kaarlo Blomstedt ville dock till protokollet anföra att skrivelsen visade en betydande okunskap om att samfundet hade högtidlighållit tidigare jubileer med festföredrag av Kustavi Grotenfelt 1916 om ständermötet 1616 och Väinö Voionmaa 1917 om Stolbovafreden ur historisk-geografisk synvinkel. Båda yttrade sig mycket aktningsfullt om konungen och Grotenfelt konstaterade att av Finlands härskare hade endast Gustav II Adolf och de två första Alexandrarna själva mött Finlands ständer. Det var ingen tillfällighet att dessa monarker inverkat mest på landets utveckling och satt de djupaste spåren i folkets minne. Grotenfelt avslutade sitt festtal med förhoppningen att man snart skulle rätta till bristen att Helsingfors inte hade någon gata, park eller publik plats uppkallad efter konungen.²⁵

Samfundet förhöll sig i princip positivt till jubileet, men beslöt hösten 1931 att uppskjuta sitt slutliga beslut tills man av Historiska föreningen fått upplysningar om vilka andra samfund som tillfrågats för att kunna avgöra på hur bred bas företaget var avsett att vila —

²⁴ *Studentbladet* 13.2.1932.

²⁵ FHS prot. 17.1. o. 22.1.1916, *HArk* 26 (1916), s. 35, 38–39 och 26.2.1917, *HArk* 27 (1918), s. 46. Kustavi Grotenfelt, 'Helsingin maapäivät vuonna 1616', *HArk* 26:1 (1916) och Väinö Voionmaa, 'Stolbovan rauha historiallismaantieteellisesti kanalta', *HArk* 27:7 (1918).

synbarligen var man rädd för att bli ensam med idel svenska sammanslutningar och utnyttjas för svensknationella ändamål. Samfundet slog ytterligare fast att eventuella festligheter, monument eller andra sätt att föreviga Gustav Adolfs minne skulle ske så att de i så hög grad som möjligt avspeglade den uppfattning om tiden som nåtts genom forskning ur det finska folkets egen synvinkel. Samfundet utsåg slutligen prof. Gabriel Rein (suppleant K.R. Melander) till sin representant, men begärde flera gånger kompletterande uppgifter om planerna samt beslöt att påskynda sina egna planer att ge ut allmogens besvär 1616.²⁶

I de andra samfund som Historiska föreningen vänt sig till blev mottagandet mindre dramatiskt. Svenska litteratursällskapet utsåg omedelbart Eirik Hornborg till representant i kommittén (suppleant C.A. Nordman). Historiska Samfundet i Åbo meddelade att det hyste stort intresse för initiativet och utsåg professor P.O. von Törne till sin representant. Finska kyrkohistoriska Samfundet utsåg sin preses biskop Jaakko Gummerus (suppleant A. Maliniemi). Historiska föreningen själv utsåg Lesch till sin representant med Anthoni som suppleant.²⁷

Referaten av de två historiska föreningarnas diskussion - och snart även den publicerade klämman från Yhdistys möte - gav genklang i pressen också utöver de mer eller mindre studentikosa ställningstagandena i studenttidningarna. Den åttioårige R.A. Wrede reagerade redan före publiceringen av klämman genom en insändare i *Hufvudstadsbladet* på Runebergsdagen. Han var bekymrad över den negativism som framkommit i avböjandet av förslaget om en staty över "hjälten och välgöraren".

²⁶ FHS prot. 26.5., 28.9., 26.10.1931 o. 29.2.1932, *HArk* 41 (1934), s. 62-65, 70, 75, 103. Styr. prot. 11.5, 10.9. o. 28.9.1931, 26.10, 22.1., 25.1., 26.2.1932, RA. Samfundet och föreningen hade några år senare svårt att komma överens om hur man skulle begå riksdagsjubileet 1935, Engman, 'Historiska föreningen', s. 437. *Vuoden 1616 valitusluettelot* utkom 1936 i diplomatarisk utgåva, men med titelblad, inledning och register enbart på finska.

²⁷ Historiska Samfundet i Åbo, prot. 14.9 o. 16.10.1931, 28.1. o. 13.5.1932, ÅAB. SLS:s styrelseprot. 16.5. o. 17.12.1931, *FoU* NF 8 (1932), SSLF 228, s. 22-24, 44. FKHS, prot. 8.2.1932, *FKHSÅ* 22 (1932), s. 277. HF prot. 30.10. o. 20.11.1931, SLSA.

Av Finlands historiska minnen var minnet av Gustav II Adolf förvisso ett av de största och dyrbaraste, men betydelsen var inte begränsad till Sverige och Finland. Gustav II Adolf hade "för detta land gjort mer än kanske någon annan av dess framfarna monarker." I jämförelse med vad man visste om festförberedelserna i andra länder var den planerade stoden över Stolbovafreden och bysten i Riddarhuset steg i rätt riktning, men inte tillräckliga: "Det är dock Gustav Adolfs person, som förtjänar att oförbehållsamt och så värdigt som möjligt hyllas, och det av hela vårt folk."

Wrede oroade sig även för bristen på historiskt sinne, rent av direkt fientlighet, hos den yngre generationen mot landets historiska minnen (Alexandersstatyerna) och tendensen i det offentliga livet att avsöndra Finland från "det samband med den skandinaviska Norden, vilket dock utgör förutsättningen för landets framtid såsom västerländsk kulturstat". Wrede menade att det som skrevs i motsatt riktning på svenska inte nådde en bred finsk publik eller blev utan verkan varför han avslutade sin artikel med en vädjan:

Men för de finskspråkiga historikerna, vilka ju måste inse betydelsen av ett nära samband mellan Finland och de skandinaviska landen, föreligger den viktiga uppgiften att i detta avseende upplysa och vägleda den finska befolkningen. Det är till dem jag vädjar även i fråga om årets stora minne; ty på dem är det som ansvaret främst faller, om detta minne icke på denna sida om Bottenhavet såsom sig bör högtidlighålles.

Följande dag tog *Ylioppilaslehti* ställning och två dagar senare offentliggjordes Yhdistys' resolution som visade att de yngre finskspråkiga historikerna hade helt andra planer. Frågan hade nu fått en sådan dignitet att *Uusi Suomi* i sin tur föranstaltade en enkät bland bemärkta historiker för att utröna deras inställning till förslaget om ett hakkapelitmonument.²⁸

Samtliga tillfrågade tänkte sig tydligen snarare ett symboliskt monument än en framställande staty, men var tveksamma med tanke på det svåra ekonomiska läget. Dr O.W. Louhivuori ansåg att idén var god, men att hela företaget borde uppskjutas. Både professor Cederberg och dr Aarno Maliniemi utgick från att monumentet kunde förverkligas i form av en hög granitstod med "Hakkaa päälle" i guld-

²⁸ US 9.2.1932.

bokstäver. Stadsdirektör Tulenheimo kommenterade t.o.m. tanken att den skulle resas framför presidentens slott med att det var för tidigt att yttra sig om platsen. Maliniemi yttrade för säkerhets skull att finländarna alltid skulle komma att djupt hedra Gustav Adolf som en stor personlighet och statsman, men landets första ryttarstaty kunde inte resas över en svensk konung, den tillkom en finländsk kavallerigeneral, det självständiga Finlands riksföreståndare.

Cederberg betonade kraftigt den gemensamma rikshistorien, han ansåg att Finland borde delta i firandet av 300-årsminnet av Gustav Adolfs död. Det var en minnesdag i hela den protestantiska världen och borde firas speciellt i Sverige och Finland, "vilkas förenade trupper kämpade under en *gemensam kungs* ledning... Vi har hedrat och vill hedra våra historiska minnen". Finland borde också minnas sin insats:

Vi bör på tal om gemensamma stora minnen speciellt visa vår aktning för de *finnar*, finsk- eller svenskspråkiga, som kämpade i den store konungens trupper och som första gången bar Finlands flagga och Finlands namn över den civiliserade världen. Enligt min mening är det Finlands folks sak att vid den stora minnesfesten resa ett minnesmärke till sina *egna söners* minne.

Dr Maliniemi ansåg likaså att monumentet väl kunde hedra de finnar som segerrikt kämpade för protestantismen och fört den finska krigarberömmelsen långt in i Europa. På ett i allmänhet ovanligt sätt medgav han att hakkapeliterna inte alltid var Guds bästa barn och troshjältar, men "för det finska folket representerar de i alla fall vår mest lysande militära berömmelse":

Den planerade "hakkaa päälle"-stenen visar samtidigt framåt. I dessa ord avspeglas den finska sisuns kategoriska imperativ: kravet att utan fruktan göra sin plikt med vapen i hand och i fredens värv.

Cederberg och Maliniemi var redo fira Gustav Adolf och för ett symboliskt hakkapelitmonument, men tog distans till de ungas populism. Denna fick emellertid en verklig tillrättavisning av den sjuttio-åtta-åriga J.R. Danielson-Kalmari i en intervju i *Hakkapeliitta* i mitten av februari.²⁹ Det framgår inte vem som tagit initiativet till inter-

²⁹ 'Kuningas ja kansa', *Hakkapeliitta* 16.2.1932.

Hakkapeliütta illustrerade intervjun med Danielson-Kalmari med Alpo Sailos hakkapelitstaty

vjun, men forum var väl valt för statsrådets budskap och inte bara med tanke på tidskriftens namn. Danielson-Kalmari underströk att han gärna utlade sina tankar för skyddskårerna eftersom de stod för helheten och landets trygghet i nödens stund.

Också Danielson-Kalmari var tveksam med tanke på depressionen eftersom det var önskvärt att så många medborgare som möjligt deltog i en insamling för ett större monument; eventuellt kunde man nu fatta ett principbeslut som kunde förverkligas senare. I fråga om monumentets innehåll var han kategorisk:

Tanken, att man skulle resa ett monument enbart över de lägre soldaterna, varemot ledaren och ledarna helt skulle åsidosättas, är av det slaget, att jag med förstämning måste säga att jag däri ser en mycket ledsam företeelse, nämligen att man inte tillmäter historiens verklighet tillräcklig betydelse, utan försöker avgöra också frågor av detta slag utgående från de vid olika tidpunkter rådande konfliktfrågorna och de känslor de ger upphov till.

Statsrådet meddelade att han inte alls förstod eller kunde godkänna om man från ett minnesmärke över deltagandet i 30-åriga kriget utlämnade den man som höjt de finska trupperna till en sådan nivå att de förmådde besegra en armé som ditills betraktats som Europas starkaste. För att monumentet inte skulle bli en parodi på verkligheten borde Gustav II Adolf vara centralfigur, men kunde omges av

hakkapeliter och andra gestalter, t.ex. konungens närmaste man i krigsledningen, finnen Gustav Horn. Statsrådets budskap var klart, utan Gustav Adolf hade soldaterna stannat hemma och aldrig blivit hakkapeliter och skänkt Finlands folk äran att en gång på ett avgörande sätt ha tagit del i den stora europeiska kampen för folkens och trons frihet. Man borde heller inte glömma den oerhörda tjänst konungen gjort landet genom att ansluta Karelen fram till den nuvarande gränsen till Finland. Om man dessutom beaktade hans förvaltningsreformer fanns det ingen annan svensk härskare som det finska folket kunde ge ett likadant erkännande. Påståendet att konungen var främmande för det finska folket svepte Danielson-Kalmari åt sidan:

On totta, että hänen suomenkielentaitonsa rajoittui hyvin vähiin, jos siitä lainkaan käy puhuminen. Mutta mitä se seikka merkitsee sen tosiasian rinnalla, että silloisen Suomen kansan silmissä koko valtakunta oli yhteinen. Koko Ruotsin valtakuntaa pidettiin isänmaana, jos kohta Suomi oli varsinainen kotimaa. Suomalaiset siirtyivät mielellään palvelemaan valtakunnan keskusmaassa ja tunsivat siellä olevan omassa isänmaassaan. Onko siis oikein, että näin jälkeinpäin, aivan toisissa oloissa, mennään julistamaan, että Kustaa Adolf oli vieras Suomen kansalle? Sitä hän ei ollut. Sitäpaitsi Suomen kansa jakaantui silloin niinkuin nytkin kielellisesti kahteen osaan, suomenkieliseen enemmistöön ja ruotsinkieliseen vähemmistöön. Emme voi sulkea pois tätä vähemmistöä kansan keskuudesta, emme historiassa emmekä nykyoloissa. Kustaa Adolf kuului kielensä puolesta tähän Suomen kansan vähemmistöön, mutta samoin kuin tämä vähemmistö hän on Suomen kansan ja historian oma.³⁰

Danielson-Kalmari kritiserade ytterligare den moderna strävan att skilja finsk- och svenskspråkiga från varandra på ett sätt som endast

³⁰ Övers: "Det är sant, att hans kunskaper i finska var mycket ringa, om man alls kan tala om sådana. Men vad betyder det jämfört med det faktum, att riket i det dåtida finska folkets ögon var gemensamt. Hela det svenska riket betraktades som fosterland, även om Finland var det egentliga hemlandet. Finnarna tog gärna tjänst i rikets centralland och kände sig där vara i sitt eget fosterland. Är det alltså riktigt, att så här i efterhand i alldeles annorlunda förhållanden, förkunna att Gustav Adolf var främmande för Finlands folk? Det var han inte. Dessutom var Finlands folk då som nu språkligt uppdelat i två delar, en finskspråkig majoritet och en svenskspråkig minoritet. Vi kan inte utestänga denna minoritet ur folkets krets, inte i historien och inte i dagens förhållanden. I fråga om språk tillhörde Gustav Adolf denna minoritet av Finlands folk, men på samma sätt som denna minoritet tillhör han det finska folket och den finska historien."

erkände de förra rätten att representera folket; detta innebar att man glömde den tanke som visserligen först efter århundraden slagit igenom, nämligen tanken om det finska folkets enhet. Trots språkliga olikheter bildade det finska folket i allt väsentligt ett och samma folk. Den som ville skilja dess två inslag åt, borde vara konsekvent och inte räkna Runeberg, Snellman och Topelius till det finska folket, trots att de representerat helhetens idé; de borde i så fall betraktas endast som den svenska minoritetens stormän.

Svenska Pressen betecknade Danielson-Kalmaris uttalande som "mycket märkligt". Det hörde till de yttranden med vilka denne under sina sista levnadsår avvisade äktfinskheten och bestred att de som ville förjaga svenskan verkade i Snellmans anda.³¹ I sak fick han stöd av flera svenska tidningar, även om betoningarna var något annorlunda. *Åbo Underrättelser* ansåg att motståndet var vad man kunnat vänta sig, ett monument över "vår störste konung" skulle bara ses som uttryck för det "förtryck" denne utövat. "Den verkligt bildade finska allmänheten" hyste inte sådana känslor, men man måste vänta till den dag "då Finlands finska folk vunnit den säkra position, att det icke vidare betraktar ett erkännande av ett historiskt faktum som ett bevis på svaghet." Ett hakkapelitmonument vore åter "ett ganska besynnerligt sätt att fira Gustaf II Adolfs minne, att uppresa ett monument åt andra under uttryckligt förbehåll, att detsamma icke var ägnat honom." Varje hakkapelit skulle ha betraktat ett monument utan konungen som en förolämpning. *Jakobstads Tidning* ansåg att utan äktfinskheten hade monumentet kunnat resas i samma enighet som statyerna över Per Brahe och Tyrgils Knutsson. Nu hade det gått som då man i Vasa försökte resa en minnesstod över hovrättens grundare Gustav III; äktfinnarna hade stämplat båda konungarna som "främlingar".³²

³¹ Jfr t.ex. polemiken i *Aitosuomalainen* 10.2.1933 som citerade Danielson-Kalmari vid lantdagen 1908 då han med hänvisning till Snellman krävt ett finskt universitet.

³² *SvPr* 22.2.1932. *ÅU* 11.2.1932, även *Hangö* 16.2.1932. *Jakobstads Tidning* 12.3.1932, tidningen förundrade sig över att magister Jutikkala lät invälja sig i festkommittén, men tröstade sig med att det ännu fanns veteraner som Danielson-Kalmari som kunde visa brushuvudena deras plats.

Historiska föreningen tog ställning i samma anda i februari:

Föreningen anser, att, om det inom kommittén framkomna förslaget till ett minnesmärke över hakkapeliterna har sin grund i en inom vissa kretsar rådande uppfattning, att Gustaf II Adolf ej vore förtjänt av ett minnesmärke, densamma ej har något samband med den av Historiska föreningen väckta frågan. Men om hakkapelitmonumentet får en utformning, som låter även högste krigsherren och icke blott "den okände soldaten" framträda, kan Historiska föreningen för sin del omfatta även ett sådant förslag.³³

Föreningen ansåg emellertid att ett sådant minnesmärke skulle få karaktären av ett nationalmonument och förorsaka ekonomiska uppoffringar som inte syntes överensstämma med den dyrtid under vilken minnet skulle begås. Då tiden dessutom föreföll för knapp för genomförandet av ett så omfattande projekt såg sig föreningen tvungen vidhålla sitt förslag. Finska Historiska Samfundet fattade ett likartat beslut; man ansåg att minnesstoden i Gammelstaden borde bli så anspråkslös att någon allmän penninginsamling inte behövdes, men att man dessutom borde försöka få tillstånd "en staty som skildrar hakkapeliternas stordåd och finnarnas seghet och styrka i krigiska och fredliga värv och där samtidigt Gustav Adolfs och finnarnas anförare Stålhandskes och Gustav Horns minne förevigas" – ett monument i Suolahtis och Danielson-Kalmaris anda. När samfundet och föreningen från olika håll mötts på halva vägen kring en enkel stod och ett eventuellt framtida monument med både konung och hakkapeliter kunde jubileumskommittén gå vidare med planerna på stoden och en tvåspråkig fest.³⁴

I Historiallinen Yhdistys rapporterade Jutikkala som närvarit i kommittén att där fanns sympati för hakkapelitmonumentet, men att kommittén inte skulle komma att driva saken. Härvid föreslog magister Tuominen, understödd av Jutikkala, att Yhdistys skulle tillsätta en egen kommitté för att driva förslaget. Tuominen blev ordförande med Nurmio, Osmonsalo och Renvall som medlemmar. När föreningen tog upp frågan på nytt hösten 1932, hade den emellertid fått en annan vändning. Man hade fått en skrivelse om jubileet från Aito-

³³ HF styr. prot. 17.2.1932 och prot. 25.2.1932, SLSA.

³⁴ HF prot. 18.3.1932, SLSA. FHS prot. 29.2.1932, *HArk* 41 (1934), s. 102–103.

suomalaisten Liitto; förbundets klubb i Helsingfors hade redan föregående år ordnat en äktfinsk motfest på Gustav Adolfsdagen och förbundet ville nu fästa uppmärksamhet vid risken att de kommande festligheterna liksom tidigare år skulle gå i svenskhetstideologins tecken. För det finska Finland var det av största vikt, att man nu betonade de finska truppersnas betydelse. Förbundet inbjöd därför olika kulturorganisationer till ett möte i början av oktober.³⁵

Yhdistys beslöt att sända Tuominen, men förbehöll sig beslutanderätt i frågan. På förslag av Nurmio fick Tuominen i uppdrag att framföra Yhdistys förslag om en hakkapelitminnesmärke. Historiska Samfundet beslöt däremot att eftersom samfundet redan var representerat i den kommitté som tillsatts av de vetenskapliga samfunden skulle det inte sända någon representant, vilket innebar att man avvisade äktfinnarnas och de ungas planer.³⁶

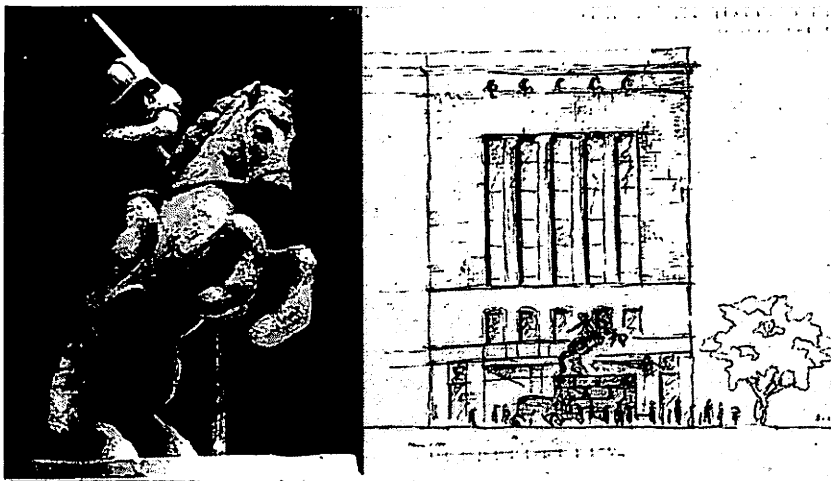
Kommittén för anordnandet av en minnesfest och ett monument över hakkapeliterna hade i november konstituerat sig och avsåg att ansöka om medel för att resa ett hakkapelitmonument på Skillnaden och anordna en stor insamling. Vidare föreslog man en särskild monumentkommitté. Denna tillsattes i början på december med äktfinska förbundets ordförande Taavetti Laitinen som ordförande. Kommittén föreslog att en särskild registrerad förening, "Hakkapeliittapatsasyhdistys", skulle grundas för att stöda strävandena att ära hakkapeliterna och särskilt åstadkomma ett minnesmärke i Helsingfors.³⁷

Minnesmärkesfrågan avancerade härefter så att Aitosuomalaisten Liitto ansökte om medel för hakkapelitmonumentet av staden, som dock lämnade ansökningen utan avseende. AKS tog upp saken på nytt hösten 1933; man hade utarbetat en skrivelse som man ville att finsknationella organisationer skulle skriva under. Aktionen ledde

³⁵ Aitosuomalaisten Liitto t. HY 10.9.1932, som bilaga t. prot. 30.9.1932, prot. 8.4.1932, HUB. Festen 1931, se *Aitosuomalainen* 13.11.1931.

³⁶ HY prot. 30.9.1932, HUB. FHS prot. 26.9.1932, *HArk* 41 (1934), s. 116. FHS var synbarligen osäkert om hur man skulle förhålla sig, styrelseprotokollet 26.9.1932, RA, upptar en anteckning att prof. Melander (med Rein som suppleant) skulle representera samfundet vid mötet, men detta har strukits över.

³⁷ Hakkapeliittatoimikunta t. HY 21.11.1932, bil. t. prot. 23.11.1932. Hakkapeliittapatsastoimikunta t. HY 7.12.1932 med stadgeförslag, bil. t. prot. 26.1.1933, HUB.

Mauno Oittinens förslag till hakkapelitstaty samt placeringsförslag för Skillnaden av arkitekt P.E. Blomstedt som bilaga till ansökning till Helsingfors stad (stadsstyrelsens ankomna handlingar Ea 3, Helsingfors stadsarkiv). När de finsknationella organisationernas försök att få till stånd en hakkapelitstaty misslyckats vände sig bildhuggaren själv till staden med en ansökan att statyn skulle placeras på en tre meter hög sockel i Skillnadsbacken. Ansökningen åtföljdes av ett utlåtande av konsthistorikern L. Wernervirta som ansåg att förslaget skulle berika stadsbilden och väl lämpa sig som landets första ryttarstaty. Ett av Blomstedts alternativa placeringsförslag var Senatsorget därifrån Alexandersstatyn kunde flyttas t.ex. till Riddarhusparken.

inte till resultat, utan det enda hakkapelitmonumentet förblev den stod som på initiativ av Jalmari Finne och Esko Aaltonen avtäcktes i Tammela i oktober 1932; den upptog namnen på de 24 hakkapeliter från socknen som ryckte ut i trettioåriga kriget 1630.³⁸

De vetenskapliga samfundens kommitté vände sig i juni 1932 till staden med en skrivelse där man inledde med att konstatera hur Gustav Adolfsminnet skulle komma att firas i länderna söder och öster om Östersjön, ”i uppslutningen kring detta minne får Finlands folk, som

³⁸ AKS t. HY 18.11.1933, bil. t. prot. 7.12.1933, HUB. Ansökningarna med bilagor i stadsstyrelsens ankomna brev Ea 3, HStA; de avfördes 1938. *Aitosuomalainen* 24.3.1933 o. 1.12.1933. Y.S. Koskimies, 'Jalmari Finne kotiseutumiehenä', *Jalmari Finne. Työn ja mielikuvituksen mies*, Hämeenmaa 14, Hämeenlinna 1974, s. 241–242. Stoden i Tammela avbildad i *Hakkapeliitta* 11.10.1932.

så aktivt medverkat till Gustav Adolfs segrar, icke saknas." Man påpekade att konungens gärning varit av den största betydelse för gestaltningen av folkets öden:

Sedd ur vårt folks synpunkt innebar protestantismens seger ute i Europa ökad trygghet för en demokratisk världsåskådning, för en samhällsuppfattning, som möjliggjort tillvaratagande av folkspråk och nationell egenart. Och Gustav Adolf gav vårt land den östgräns, som efter skiftande öden åter utgör den västerländska samhällsordningens gränslinje i nordost. I dubbel måtto har han sålunda skapat förutsättningar för Finlands folk av i dag.³⁹

Kommitténs förslag motsvarade i stort sett Historiska föreningens ursprungliga förslag och godkändes av staden fränsett förslaget att Gammelstadsvägen skulle få namn efter konungen. Däremot fick parken namn efter honom. Finansieringen ordnades genom att staden stod för 12 000 mk, en insamling inbringade 10 000 mk och samfundet, d.v.s. Historiska föreningen, Svenska litteratursällskapet, Finska Historiska Samfundet, Finska Kyrkohistoriska Samfundet och Historian Ystävain Liitto samt Finlands Svenska Skolungdomsförbund och en del andra organisationer stod för resten. Historiallinen Yhdistys beslöt för sin del att i stället bevilja ett räntefritt lån till den kommitté som anordnade hakkapelitfesten på Gamla Studenthuset.⁴⁰

Efter långa förberedelser kom den stora dagen. Det råder ingen tvekan om att den uppmärksammades. Tidningarna rapporterade att festerna och paraderna lockade stor publik och många åskådare. Likaså tog en mängd tidningar och tidskrifter ställning till jubileet i form av ledare, artiklar och kåserier. Tillsammans med de tal som hölls ger detta material underlag för en bedömning av hur jubileet uppfattades. Den föregående diskussionen hade varit så intensiv att man kan utgå från att talare och skribenter valde sina ord. Det fanns vissa gemensamma drag såsom att de flesta som yttrade sig accepterade konungens personliga storhet, liksom även att hans ingripande i Tyskland motiverades av såväl realpolitiska som religiösa skäl, de flesta

³⁹ Kommittén (undertecknat av Lesch och statsarkeologen Juhani Rinne) t. stadsfullmäktige 20.6.1932, stadsfullmäktiges prot. 7.9.1932 § 37, HStA.

⁴⁰ Helsingfors stadsstyrelse prot. 15.9.1932 §1379, HStA. HY prot. 28.10.1932. Leschs redovisning tryckt, *HArk* 41 (1934), s. 151–154.

lade huvudvikten på de förra. Religiösa betoningar förekom egentligen endast vid gudstjänsterna. I de flesta kommentarerna fästes uppmärksamhet vid konungens insatser speciellt för Finland, närmast östgränsen, Helsingfors lantdag och de interna reformerna. På andra punkter gick meningarna däremot isär och med en viss förenkling kan man urskilja fyra grundinställningar, gränserna är delvis flytande.

Den finlandssvenska inställningen. Företrädarna för denna riktning firade Svenska Dagen med en mer eller mindre lös anknytning till hjältekonungen. Svenska folkpartiet var det enda parti som direkt engagerade sig i firandet, dagen var ju partiets traditionella festdag, men dess centralstyrelse beställde ytterligare en biografi över konungen av Eirik Hornborg som såldes till partimedlemmarna till nedsatt pris. Före jubileet fanns det en opinion för att tona ned dagens betydelse som "svenskhetens samlingsdag" för att få de finskspråkiga att delta. SFP:s centralstyrelses utrop inför dagen noterade visserligen att minnet påminde om festdagens "ursprungliga betydelse", men betonade därefter dagens svenska karaktär på ett sätt som inte kunde samla finskspråkiga kring jubileet. Svenskarnas statsbyggarförmåga framhävdes och konungen betecknades som "den yppersta representanten för det yppersta svensk stam och svensk anda frambragt".⁴¹

Vid folkpartiets fester var "Modersmålets sång" minst lika viktig som "Vår Gud är oss en väldig borg" och "Finska rytteriets marsch", eftersom man betonade det finlandssvenska och finlandssvenskarna som folkgrupp. Denna lillsvenska uppfattning såg åter det finlandssvenska i samband med eller ibland som en fortsättning på hjältekonungens gärning. I denna anda talade Kurt Antell vid Svenska folkpartiets huvudfest i Helsingfors. Han ansåg att det var skäl att se Finlands historia i Gustav Adolfs anda, att förtrösta inför hotet mot den svenska kulturens bestånd i Finland. Han såg Finland, likaväl som Sverige, som en skapelse av konungens statskonst, som med rätta måste kallas svensk och såg en manande parallell:

⁴¹ Centralstyrelsens prot. 7.3. o. 7.4.1932, Svenska Centralarkivet, Helsingfors. Eirik Hornborg, *Gustav II Adolf. En minnesskrift*, Helsingfors 1932. Nyland 1.10.1932, *Hbl* 15.10.1932.

Det må icke anses förmätet, om vi svenskar i Finland, på Gustaf Adolfs dödsdag vilja taga av varandra ett löfte "att här hemma i landet hålla med all makt och enighet sakerna upprätt" och, så vitt det i vår förmåga står, söka fullfölja hans verk till vårt fäderneslands bättnad och det svenska namnets ära.⁴²

På samma sätt talade mag. Gunnar Stadius vid Svenska föreningens i Åggelby fest i Svenska samskolan "påminnande om att svenskar den kvällen samlades överallt i världen för att hylla minnet av den mest helgjutna manliga personlighet, betonade den svenska stammens trängtan till hjältedyrkan, behovet av hövdingar att följa på ärofulla tåg". Ibland var anknytning till konungen mycket lös. Vid Svenska klubbens årsfest hölls festtalet av riksdagsman Erik von Frenckell som "med anslutning till dagens 300-årsminne framhöll de viktiga uppgifter den svenska folkstammen i Finland har sig anförtrott". Vid nykterhetslogen Balders fest gav åter stud. Torsten Steinby i sitt festföredrag "en allmän översikt över svenskfolkets ställning i Finland genom tiderna".⁴³ För den lillsvenska inställningen besvarades frågan om konung eller folk med att framhäva ett finlandssvenskt folk, separat från det finska.

Inom den svenska inställningen fanns också storsvenska drag som framhävde samhörigheten med Sverige, vid festerna bl.a. genom båda ländernas flaggor och nationalsånger. Arbetets Vänner i Tölö anordnade tillsammans med Svensk samling, Ingågillet och Pernågillet en fest där musikprogrammet bestod av bl.a. "Vår Gud är oss en väldig borg", "Modersmålets sång" och "Du gamla, du fria". Tidningsreferatet innehåller inget omnämnande av "Vårt land", men nog att Svensk samling avsänt telegram till Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet och dess grundare Vilhelm Lundström i Göteborg och fått ett svarstelegram: "Stort och manande minne knyter vid dagens högtid alla svenska hjärtan trofast samman."

Några tidningar betonade nordisk samhörighet och orientering samt att minnet enade den germanska delen av Europa eller att konungen var "en av de största personligheter, som framträtt inom det nordiska, ja låt oss säga det germanska kulturområdet". På denna bas

⁴² Kurt Antell, 'Tal på Svenska dagen den 6 november', *Nyland* 8.11.1932. Även *SvPr*, *ÖN*, *Tammerfors Aftonblad* 5.11.1932.

⁴³ Referat i *Hbl* 7.11.1932.

såg *Hufvudstadsbladet* en direkt västerländsk kontinuitet från 1600-talet över senare mindre betydelselösa perioder:

Ty då han år 1617 satte nya råstenaar för Finlands östgräns gjorde han en insats av utslagsgivande betydelse i gestaltningen av nordens historia, ity att han då drog upp gränserna för det rike, som trehundra år senare skulle få politisk självständighet, för att efter en rysk parentes åter ostört kunna orientera sig efter de västerländska ideal, för vilka den konung vi idag hylla mer än någon annan skapat aktning och respekt.⁴⁴

Ett likartat avståndstagande från det ryska innebar den krans som de svenska studenterna nedlade i Stockholm med texten "Till minnet av Finlands största monark".⁴⁵ Ställningstagandet i fråga om konung eller folk utföll definitivt för konungen som var det centrala och följdes av ett enigt folk.

Den rikshistoriska inställningen tog fasta på rikshelheten, på Finlands invånares gemensamma insats i rikets historia och andel i dess ädlaste minnen; det kanske värtaligaste ställningstagandet i denna riktning var Danielson-Kalmaris i början av året. Man framhävde även, i likhet med Estlander och Mechelin 1894 och jubileumskommittén, att konungen lagt grunden för rättsstatens idé och för Finlands samhällskick. Protestantismens räddning innebar även en seger för demokratiska värden, konungen "räddade den nordeuropeiska, fria och demokratiska kulturformen", som Hornborg uttryckte saken i sin biografi.⁴⁶ Vidare tog man fasta på konungens insats för östgränsen och försvaret i allmänhet, i några fall t.o.m. med en parallell till Mannerheim. Stolbova-fredens gräns tedde sig på 1930-talet så självklar att t.ex. Hornborg, som i sin bok ägnade mycket utrymme åt östproblematiken, menade att Finland då fått "sitt område färdigt" och östgränsproblemet "i viss mening löst".⁴⁷

⁴⁴ *Hbl* o. *Nyland* 6.11.1932. *Vbl* 5.11.1932. Uttrycket präglades av Bernhard Estlander, 'Den ryska parentesen i Finlands historia', *Nordisk Tidskrift* 1926, s. 53-75.

⁴⁵ *Dagens Nyheter* 7.11.1932. Uppvaktningsarna från Finland klarade sig bättre än de svenska nazister i uniform som förvägrades uppvakta vid konungens grav med en krans med texten "Till den svenske ledaren. Stockholms nationalsocialister".

⁴⁶ Hornborg, *Gustav II Adolf*, s. 131. *ÅU*, *Aamulehti*, *HeSa* och *TS* 6.11.1932.

⁴⁷ T.ex. *Satakunnan Kansa*, *Aamulehti* och *UA* 6.11.1932. *SvPr*, *ÖN*, *VN* o. *Vbl* 5.11.1932. Hornborg, *Gustav II Adolf*, s. 58, 60.

Dessa synpunkter motiverade även *Uusi Suomi* att i mitten av oktober kräva att Finland skulle låta sig representeras på hög nivå vid Lützenfestligheterna. Finland hade fått en inbjudan redan i februari 1932, men ursprungligen hade man tänkt sig att landet förutom av sändebudet, socialdemokraten Väinö Vuolijoki, skulle representeras av två prästmän och två majorer från de förband som närmast uppbar traditionerna från de finska trupperna vid Lützen. Den finländska representationen skulle ha varit betydligt anspråkslösare än Sveriges delegation som leddes av kronprinsen.⁴⁸

Uusi Suomi påpekade hur svenskarna lade stor vikt vid minnet och krävde att Finland skulle göra detsamma. Lützen hörde likaväl till Finlands historia, största delen av de deltagande finnarna ljöt samma hjältedöd som deras älskade kung. De föll för den tro som fortfarande utgjorde landets starkaste andliga stöd. Enligt tidningen hade emellertid deltagandet en vidare principiell betydelse. Finland hade allmänt skäl att framhäva sin andel i historiens gång och inte blygt stå vid sidan. Tidningen ville alltså använda jubileet för att göra Finland känt och för att visa att Finlands andel i kriget varit lika betydelsefull som Sveriges. För detta ändamål krävdes en delegation på hög nivå och tidningen hade sitt förslag klart med motiveringar:

I första hand kommer därför general Mannerheim i fråga, som Finlands representant vid trettioåriga krigets minnesfest skulle han otvivelaktigt komma att dra stor uppmärksamhet till vårt land, i synnerhet därför, att han i ett senare världshistoriskt skede, då kommunismen hotade tränga västerut, på ett avgörande sätt åstadkom att faran som hotade all frihet, också trosfriheten, stoppades vid vår östgräns.⁴⁹

Två veckor senare utsågs Mannerheim att, åtföljd av åtta höga officerare, representera presidenten och regeringen vid minnesfesten. Detta skedde så sent att festprogrammet måste tryckas om, men försvarsrådets ordförande representerade landet väl och sammanträffade med såväl president Hindenburg som höga tyska officerare. Hans slutbedömning var som en bekräftelse på *Uusi Suomis* förhoppningar,

⁴⁸ Handlingarna rörande Finland och Lützen-festligheterna i UM 66 C Tyskland, Utrikesministeriets arkiv.

⁴⁹ *US* ledare 19.10.1932. ÅU 21.10.1932. *Ylioppilaslehti* 19.11.1932 och *Suomen Heimo* 17.12.1932 ansåg att tidningen gjorde sig själv och Mannerheim till åtlöje genom sin beskäftighet.

man hade samlat folket kring stora historiska minnen och betonat Finlands insats.⁵⁰

Utrikesministeriet gjorde sitt bästa att utnyttja jubileet, pressektionen hade för den tyska pressen utarbetat en artikel som tog fasta på finländarnas militära duglighet under alla tider och särskilt i 30-åriga kriget, den svenska stormaktsställningen skulle ha varit otänkbar utan deras insats. Vidare framhövdes finnarnas ständiga förpostställning mot öst. Som ett medgivande till eventuella lokala opinioner medgavs att 30-åriga krigets soldater inte var några helgon, eftersom kriget skulle bära sig självt.⁵¹

Trots en viss konkurrensställning i förhållande till Sverige gav jubileet inte upphov till egentliga motsättningar på officiellt plan. En officersdelegation från Finland uppvaktade vid Gustav II Adolfs grav i Riddarholmskyrkan och flera finländare blev hedersdoktorer vid festpromotionen i Uppsala. Sändebudet Holma inrapporterade dock att Finland blivit nonchalant behandlat och bortglömt vid Lützenfestligheterna i Paris. Vid Gustav Adolfsfesten i New York nämnde däremot festtalaren Axel Boethius flera gånger de finska truppers insatser.⁵²

Den rikshistoriska inställningen betonade indirekt tvåspråkighet och språklig neutralitet samt konungens band med just Finland. Vid avtäckningen av stenen i Gammelstaden erinrade Lesch i enlighet med jubileumskommitténs skrivelse till staden om hur konungen i dubbel måtto skapat förutsättningar för ett oberoende Finland. Vid de vetenskapliga samfundens fest i solennitetssalen underströk Mantere liksom Lesch konungens roll som riksbyggare och konstaterade att Gustav Adolf var den enda kung som sammankallat Finlands ständer. Han hade strävat att trygga folkets välstånd som en förutsättning för sådana bedrifter som hakkapeliternas namnkunniga bragder. Mantere framhövde att firandet av segern vid Lützen var och skulle förbli en hederssak också i Finland: "Då man i Finland så högt aktar Gustav Adolfs minne vördar man samtidigt sina förfäders minne".⁵³

Flera talare och skribenter undvek helt dagens politiska stridsfrå-

⁵⁰ Mannerheims rapport t. presidenten 15.11.1932, UM 66 C Tyskland, UMA.

⁵¹ UM 19 D Tyskland, UMA.

⁵² Handlingarna i UM 66 C Tyskland, UMA. *Finska Amerikanaren* 10.11.1932.

⁵³ *Hbl* 6.11.1932.

gor och behandlade någon aspekt av konungens verk eller tidens företeelser, såsom hans insats som bildningsfrämjare, hans förvaltningsreformer, kontakter med Åbo eller prästerskapets roll i informationsverksamheten under kriget.⁵⁴ I sitt tal i Ridarhuset diskuterade Carl von Bonsdorff frågan om realpolitikens respektive religionspolitikens roll i konungens utrikespolitik. Han gjorde dock en markering genom att framhäva att framgångarna var "ett gemensamt verk av konung och folk". Det var ett uttryck för "billig pietet och erkänsla" att också framhäva den enkle mannen i ledet, "den okände soldaten, som i vår tid vunnit en till dyrkan gränsande renommé", men för den sakens skulle fick man inte glömma personlighetens, d.v.s. konungens, roll i historien.⁵⁵

Överhuvudtaget betonade de svenskspråkiga kommentarerna konungens personliga storhet och nära relation till folket. Här anknöt man till Estlanders tes femtio år tidigare om det "ideal av furstens och folkets inbördes förhållanden som företrädesvis under Gustav Adolfs tid danats hos oss." Hornborg diskuterade i sitt tal i solennitetssalen just de stora historiska personligheterna. Han kom till samma slutsats som Eric Anthoni formulerade i satsen: "Men Sveriges segrar voro dock för mycket frukten av dess störste konungs personliga genialitet." Båda betonade hans storhet och mänsklighet – Hornborg underströk att lejonet från Norden inte var något marmorlejon – men också hans förmåga att få folket med sig. Han menade att konungen alltid kunde lita på "svenske mäns trohet" och betonade riksenheten: "Till desse 'svenske män' hörde även våra fäder. Det var icke fråga om nationalitet och språk. Det var fråga om rikstillhörighet. Finnar och svenskar buro sida vid sida den börda tidens problem lade på deras skuldror."⁵⁶

⁵⁴ Gabriel Nikander, 'Gustav Adolf som bildningsfrämjare', *Hbl* 1.12.1932. Tor Therman, 'Gustav II Adolf. Statsmannen och organisatorn', *Hbl* 6.11.1932. Svante Dahlström, 'Gustav Adolf-minnet i Åbo', *ÅU* 6.11.1932. Martti Ruuth, 'Miten papisto valaisi kansallemme sotatapahtumia 30-vuotisen sodan aikana', *FKHSÅ* 22 (1932), s. 207–222 (föredrag vid kyrkohistoriska samfundets möte 7.11.1932).

⁵⁵ Carl von Bonsdorff, 'På Lützendagen', *Till Gustav Adolfs minne*, s. 33.

⁵⁶ Eirik Hornborg, 'Trehundraårsminnet', *Finsk Tidskrift* 113 (1932), s. 292. Eric Anthoni, 'Den svenska stormaktens framträdande', *HTF* 1932, s. 113. Estlander, 'Gustav Adolfs minne', s. 262. *SvPr*, *Vbl*, *ÖN* o. *Tfors Aftonblad* 5.11.1932.

Hjältekonungens minne

hedras av Finlands svenska ungdom

Två hyllningar: *Hakkapeliitta*s pärm med Jussi Mäntynens förslag till hakkapelitstaty samt *Svenskbygdens* pärm med den silversköld med vilken Finlands svenska ungdom, representerad av dr G.A. Donner, initiativtagaren stud. Kaj Snellman och gymnasisten Christoffer Schildt, uppvaktade vid Gustav II Adolfs grav 6.11.1932. Vid det förberedande mötet beslöts att hyllningen skulle begränsas till "enbart den egentliga finlandssvenska ungdomen" (Snellmans papper, SCA). Medlen insamlades av ett trettiotal sammanslutningar representerande kyrkans ungdom, studentkorporationer, scoutkårer, ungdomsföreningar m.m. De största bidragen kom från skolor (*Svenskbygden* 1932, s. 150–151, 1933, s. 7. *Svensk Ungdom* 1932, s. 139, 143–144).

I Jarl Galléns tolkning framhävdes likaså en stor konung i samarbete med sitt folk: "Då Finland på Lützenminnets år hyllar honom är det som en fullödlig representant för västerländsk statsbyggargärning och som hackapeliternas avhållne hjältekonung han hyllas." Katoliken Gallén ansåg att konungen inte var troshjälte, än mindre frihetens banérförande, tvärtom ledde hans insats till Europas obotliga söndring. Däremot var han en varmt kristen personlighet och "sin samtids största och på en gång mest sympatiska konung, statsman och krigare". Hans främsta insatser gällde jämvikten i Europa och för Finland var hans viktigaste insats att ge gränsen en geogra-

STUDENTBLADET

XX

Y L I O P
P I L A S
L E H T I

N° 11

20_{1 9 3 2}

Konungen eller hakkapeliterna? Både *Ylioppilaslehti* och *Studentbladet* utkom 5.11.1932 och vardera uppmärksammade jubileet på pärmen, den förra med en hakkapelitvignett och ledaren 'Hakkapeliittain päivä', den senare med hjältekonungens byst och ledaren 'Gustavus Adolfus Magnus 1632–1932'.

fiskt och nationellt mera motiverad sträckning, även om Sveriges svaghet efter de långa krigsåren tyvärr inte medgav att "frånrycka ryssen hela Karelen".⁵⁷

Flera finskspråkiga historiker betonade också enheten mellan konung och folk, men betoningarna låg på folket, särskilt det finska. Stormakten skapades och uppbars av två folk. Några tidningar betonade uttryckligen att Gustav Adolfsdagen inte fick vara, åtminstone inte enbart, svenskhetens dag, utan det fanns för hela folket gemensamma värden som borde firas, *Aamulehti* betonade att det var anakronistiskt att anlägga dagens nationalitetsperspektiv på stormaktstiden. Jaakko Gummerus menade att Gustav Adolf förkroppsligade den gamla svenska kungstanken att konung och folk var ett. Till

⁵⁷ Jarl Gallén, 'Gustavus Adolphus Magnus 1632–1932', *Studentbladet* 5.11.1932.

Tyskland förde han inga legosoldater utan ett folk i vapen bestående av två nationaliteter, finnar och svenskar som kämpade sida vid sida. I sitt föredrag i Åbo betonade Juvelius samma aspekt, kraften i den finska hakkapelitens hugg kom av att det utdelades av en fri man med hela sitt folk bakom sig. Både Juvelius och Cederberg betonade annars de tragiska följderna för Finland, bl.a. de tunga skatterna. Enligt Cederberg talade man dock alltför ofta endast om svenskarnas insats med motiveringen att Finland var en oskiljaktig del av Sverige och att man inte separat kunde tala om finnarnas andel. Finland var emellertid inte bara en provins, utan bildade en egen helhet som bl.a. hade en nationell militär. Finnarna kämpade inte i svenska förband utan intog i militärt hänseende en speciell och självständig ställning:

Nej, svenskar och finnar har kämpat sida vid sida, plikter, svårigheter och lidanden har varit gemensamma, men även det som uppnåtts, äran och hedern av segrarna. Svenskarna har inte segrat ensamma, de kan inte ensamma göra anspråk på segrans lagrar.⁵⁸

Flera organisationer undvek att ta ställning i konflikterna kring Gustav Adolfsminnet. Skyddskårsfesten i Helsingfors var tvåspråkig. *Hakkapeliitta* publicerade intervjun med Danielson-Kalmari och tryckte, liksom *Skyddskåristen*, en rad uppsatser om 30-åriga kriget och festligheterna, men utan att ta parti i de aktuella frågorna.⁵⁹ Inom skyddskårerna fanns det intresse för hakkapelitmonumentet, men man strävade att markera sin ställning ovan dagens stridsfrågor, språkkonflikter och partier.

För flera samfund som representerade den äldre generationen var det svårt att ta ställning, man omfattade en finsknationell, men icke äktfinsk historietolkning och ville i ingen händelse medverka till ett finlandssvenskt firande, men var å andra sidan inte redo att avstå från den del av rikshistorien som firandet berörde och därmed s.a.s. över-

⁵⁸ A. R. Cederberg, 'Lützenin päivänä', *HeSa* 6.11.1932. Jaakko Gummerus, 'Marraskuun kuudennen päivän sankari', *Hakkapeliitta* 1.11.1932, även tryckt i *Länsi-Suomi* 6.11.1932 o. *Uusi Aura* 7.11.1932, evt. var det samma föredrag som Gummerus höll i radion 6.11.1932. *Satakunnan Kansa* o. *Aamulehti* 6.11.1932.

⁵⁹ *Hakkapeliitta* 1931, s. 40–41, 1932, s. 406–408, 537, 1003, 1122, 1190, 1309, 1313–1319, 1324–1326, 1330, 1373–1379, 1507–1509. *Skyddskåristen* 1931, s. 182, 266–268, 335–337, 1932, s. 373–377, 393, 403.

låta rikskontinuiteten till det moderna Sverige. Men man ville inte heller acceptera den yngre generationens fascistoida politik, radikala populism och historietolkning. Detta framträder bl.a. i den mellanställning som t.ex. Gunnar Suolahti råkade i och i Finska Historiska Samfundets svårigheter att ta ställning. Detsamma gällde Finska litteratursällskapet som efter flera bordläggningar ansåg att frågan om Gustav Adolfsminnet inte ankom på sällskapet, men också avvisade deltagande i det möte som skulle förbereda hakkapelitfesten med motiveringen att "firandet av politiska minnesdagar inte hör till Sällskapets område".⁶⁰

Den äktsfinska inställningen hade ett lillfinskt inslag, d.v.s. att man fr.a. betonade en separat finsk insats och separata finska intressen: en främmande konung hade tvingat ut de undertryckta finnarna i kriget där de sedan gjort sig kända i hela Europa. Denna insats hade inte uppskattats tillräckligt och därför borde man fira enbart hakkapeliterna. Inställningen hade också ett storfinskt inslag, mest konkret uttryckt i missnöje med att Stolbova-freden lämnade stamfränder på andra sidan gränsen. Man ansåg att Sverige försummat Finlands behov och försvaret av östgränsen.

Inom denna kategori faller endast få fackhistoriker som tog ställning offentligt vid jubileet. Historiallinen Yhdistys kläm från januari publicerades emellertid, endast lätt omarbetad och signerad av Osmonsalo, i några landsortstidningar.⁶¹ Det mest auktoritativa uttalandet var Korhonens föredrag på hakkapelitfesten. Han tog fasta på de tunga bördor kriget medförde, det var därför skönmålning att påstå att ögonen tårats i Finland vid budet om konungens död. Belöningen för umbärandena kom genom en relativt tryggad östgräns, men den hade Finland själv förtjänat genom sin militära insats och inte fått som gåva. Den svenska stormakten var en konstgjord företeelse och föll på sin egen ihållighet på samma sätt som den storsvenska historieskrivningens drömmar. När svenskar och finnar med gemensamma krafter fått stormakten färdig, vände riket sina blickar söderut och glömde att fronten mot Ryssland var den viktigaste försvarsrikt-

⁶⁰ SKS prot. 3.6.1931, *Suomi* V:14 (1932), s. 20, styr.prot. 28.9., 29.9. o. 1.10.1932, SKS.

⁶¹ *Maakansa och Satakunnan Kansa* 5.11.1932.

ningen och rikets naturliga expensionsriktning. Finlands försvar försumrades, när dess öde avgjorts vid Poltava drogs sedan slutsatserna i Tilsit. Korhonen hyllade hakkapeliternas insats, men ville heller inte helt avstå från Finlands andel av stormakten:

Trots alla dess svagheter betraktar vid den av Gustav Adolf grundade stormakten som vår. Vi vet, att utan vårt folks andel kunde den inte ha uppstått och att vi också i detta har fyllt alla våra förpliktelser även om vi inte själva fick någon del i stormaktens fördelar.⁶²

De som omfattade den äktfinska inställningen var benägna att betona att trettioåriga kriget behandlats i alltför hög grad eller uteslutande ur svensk synvinkel så att den finska insatsen, som relativt sett var större, kommit i skymundan. Dessutom borde man beakta den svenska stormaktens skuggsidor och för Finland sorgliga minnen, att den begynnande storsvenskheten tog äran och nyttan av segrarna, Finlands utveckling fördröjdes, krigs- och skattebördorna var tunga, landet försvenskades och förlorade den nationella självkänsla som funnits före kriget. Utvecklingen skulle ha lett till Finlands nationella undergång ifall landet inte frigjort sig från Sverige. Därför firade finarna inte Gustav Adolf, utan de finska hakkapeliterna.⁶³

På äktfinskt håll förekom en direkt hakkapelitdyrkan såväl för desas rent militära insats som för att de gjort Finland känt i hela Europa. Ett vältaligt uttryck fick inställningen i militärhistorikern J.O. Hannulas artikel som publicerades på flera håll vid jubileet:

I 30-åriga krigets strider blev det finska rytteriet känt i Europa som en stöttrupp utan like. "Hakkapeliternas hemska tropp" var ur motståndarnas synvinkel den mest skrämmande delen av Sverige-Finlands armé. Där detta berömda stridsrop skallade, där var de strikt sammanhållna skvadronernas hugg vildare än vanligt, där vacklade de stolta kejserliga kyrassierernas led.⁶⁴

⁶² Arvi Korhonen, 'Kustaa Aadolfin sotien suomalaista arviointia', *HAik* 1932, s. 252. Om krigshistorien, jfr Tommila, s. 182–186.

⁶³ *Maakansa*, *Liiito* o. *Suomen Heimo* 6.11.1932. *Ilkka* o. *Ylioppilaslehti* 5.11.1932. *Aitosuomalainen* 30.9.1932, 18.11.1932 och 11.11.1932 i polemik mot *Vbl* 30.10.1932 som ansett att det gjorde äktfinnarna gott att fira 300-årsminnet av Lützen.

⁶⁴ J.O. Hannula, 'Kustaa II Aadolfin suomalainen ratsuväki', *Aitosuomalainen* 4.11.1932, s. 7–8, även i *Maakansa* 6.11.1932 och *UA* 7.11.1932. Id., 'Kustaa Aadolf taistelutaidon kehittäjänä', *HAik* 1932 s. 104–118 där han positivt betonade konungens roll som organisator.

Garms (15.11.1932) kommentar till Koskenniemis tal: professorn och poeten trampar på sin kantele och svingar sina vapen medan musjiken på andra sidan gränsen belåtet ser på.

PROFESSOR KOSKENNIEMI HYLLAR GUSTAF ADOLF.

Konungen betecknades som en främling vars välde lett till försvenskning och adelsvälde, som sög ut bönderna. Flera av de tidningar vilkas kommentarer gick i denna riktning betonade hur hakkapeliterna gjort Finland känt och några drog hurtiga paralleller till idrotten — på båda vädjobanorna hade finnarna visat sisu. Hakkapeliterna hade ridit in Finland på världskartan som löparna sprungit in landet på 1900-talet. *Maakansas* kåsör "Iisakki" menade att 30-åriga kriget var tillräckligt långt för att också de tröga finnarna skulle bli varma i kläderna, maraton-löpning var ju en av deras bästa grenar.⁶⁵

Den kanske extremaste yttringen var Koskenniemis tal på hakkapelifesten, där han inte överhuvudtaget nämnde Gustav Adolf annat än indirekt då han klandrade de svenskspråkiga i Finland för att de andligt allt mer lösgjorde sig och orienterade sig mot Sverige, vilket framgick av att de firade en svensk kungs minne. Dagen påminde om hur finskt hjältemod hade missbrukats, om hur mycket finskt blod som spillts mellan Weichsel och Rhen för främmande målsättningar.

⁶⁵ *Maakansa* o. *Liiitto* 6.11.1932. *Ilkka* 5.11.1932.

På en dag då den vita arméns segerrika ledare och frihetskrigarna bringade en hälsning till hakkapeliternas grav borde man dock hellre erinra om hur dessa med den kortaste och mäktigaste stridssången av alla, "Hakkaa päälle" gjort sin entré på världshistoriens scen och samtidigt röjt väg för finnarna till självständighet, frihet och kultur:

Suomalainen hakkapeliitta Europan taistelutantereilla on Suomen hengen ensimmäinen airut maailmanhistorian näyttämöllä, ensimmäinen joka omalla kielellään, ehkäkin vielä tiedottomasti julisti, että kaukana Pohjolassa, Ultima Thulessa, on uusi heimo, uusi kansa, uusi tahto, joka vaatii itselleen sijaa maailmassa. Siksi on hakkapeliittain muisto samalla velvoitus, siksi on suomalaisten kuolemanratsastus Lützenissä kehoitus uskollisuuteen esi-isiemme esikuvaa kohtaan.⁶⁶

Betonandet av hakkapeliterna byggde på övertygelse som t.ex. Kari-mos och Leinonens böcker visar. År 1939 gav Korhonen ut första delen av sitt arbete om hakkapeliternas historia, resultat av en forskning påbörjad redan 1927, och Hannula sin *Hakkapeliittoja ja karo-liineja*. Samtidigt var framhävandet av hakkapeliterna medveten finskhetstaktik, ett sätt att motverka Svenska dagen. Betonandet av hakkapeliterna, krigaräran, folkgemenskapen och försvaret lämpade sig också väl för de fascistoida stämningarna bland studenterna. Om den svenska inställningen ville framhäva två jämbördiga folk i samti-den, ville den äktfinska framhäva två jämbördiga land i det förflutna. Det ena var finskt, men konungen var Sveriges. Ställningstagandet mellan konung och folk utföll tveklöst för det finska folket.

Vänsterns inställning kom inte till synes i festerna, där den inte hade någon del, eller i historikernas debatter eftersom det inte fanns några egentliga vänsterhistoriker. Vänsterpressen använde dock jubileet för att angripa militarism, imperialism och de borgerligas hyllande av dessa värden.

⁶⁶ V.A. Koskenniemi, 'Suomalaisen hakkapeliittain muisto', *Ylioppilaslehti* 12.11.1932, även i *Aitosuomalainen* 11.11.1932 och *UA* 7.11.1932. Övers: "Den finska hakkapeliten på Europas slagfält är den finska andens första härold på världshistoriens scen, den första som på sitt eget språk, kanske ännu omedvetet förkunnade, att fjärran i Norden, i Ultima Thule, finns en ny stam, ett nytt folk, en ny vilja, som kräver sin plats i världen. Därför är hakkapeliternas minne samtidigt en förpliktelse, därför är finnarnas dödsritt vid Lützen en uppfordran till trohet mot våra förfäders föredöme."

Vänsterpressen accepterade rätt långt en populistisk version av den finsknationella uppfattningen, *Sosialistis* kåsör citerade Yrjö Koskinen för att visa hur Finland lidit. Lützenminnet var skamligt för Finland och det var inte motiverat att fira krig och blodsutgjutelse. Finlands söner hade nästan som fångar förts för att slaktats i främmande land i svenska imperialistiska krig och behandlats som slavar. Gustav Adolf var en främmande kung, en anförare för plundrarband. Dessutom hade han försvenskat Finland och kåsören undrade om Finlands borgare i konsekvens därmed år 2218 skulle fira Nikolai II:s minne i Jekaterinburg; denne hade ändå inte tvingat landets söner att gjuta sitt blod i främmande land. Enligt kåsören "Sasu Punainen" borde Finland vid jubileet i Lützen ha representerats av en man ur folkets djupa led som skulle ha förbannat trettioåriga kriget.⁶⁷

Suomen Sosialidemokraatti gav i en ledare en marxistisk analys som gick ut på att det ingalunda varit fråga om ett religionskrig, utan om att den svenska militärmonarkin och framför allt dess adel i ett imperialistiskt erövrings- och plundringskrig eftersträvat herraväldet över Östersjön. Jubileet kränkte andra folk och religioner och firandet användes för att upprätthålla en chauvinistisk stämning. Vänstertidningarna var särskilt misstänksamma mot det svärdets och altarets högerförbund som Mannerheim och teol.dr Paavo Virkkunen representerade i Lützen. Den förre kanoniserades i Lappos intresse.⁶⁸

Vänsterns ställningstagande utföll klart för folket, ett folk som förtrycktes både språkligt och socialt samt blev kanonföda för främmande ändamål.

Gustav Adolfs-minnet hade föregåtts av passionerade ställningstagande och följdes också omedelbart av efterspel där huvudfesternas talare fick förklara sig, Koskenniemi politiskt och Hornborg fackligt. I sitt tal hade Koskenniemi slungat ut två anklagelser för bristande patriotism på borgerligt håll, en mot de svenskspråkiga genom att säga att språkfrågan delade folket och försvagade den finska kulturen

⁶⁷ *Suomen Sosialidemokraatti* 26.11.1932. *Sosialisti* 5. o. 7–8.11.1932.

⁶⁸ *SS* 6.11.1932 (tre bidrag). Tidningens kåsör "Hesekiel" hävdade att man fortfarande på de platser där de finska trupperna övervintrat under trettioåriga kriget kunde påträffa flickor som såg helt finska ut och hade blont hår av det slag som endast påträffades i Finland.

och en annan mot den politiska centern genom att säga att det inte fanns någon moraliskt försvarbar "center" mellan fosterländskhet och landsförräderi. Den som fördömde både kommunismen och den antikommunistiska folkrörelsen, d.v.s. Lappo, hade kanske gjort ett behändigt partitaktiskt drag, men det var inte moraliskt tillfredsställande.

Koskenniemis stridshandskar togs upp av den svenska och centerpressen. Rätt allmänt ansågs att han missbrukat en nationell fest avsedd att ena folket. En enig svensk press avvisande Koskenniemis påståenden att tvåspråkigheten var till skada och de svenskspråkiga opatriotiska. Motsättningens orsak fanns hos äktfinnarna: "Ju argare äktfinskhet, desto argare svenskhet", konstaterade *Vasabladet*. *Västtra Nyland* ansåg att "Lützenminnet oskärades genom en äktfinsk propagandatillställning", medan *Hangö* ansåg att Koskenniemi missbrukat fältropet. *Nyland* ansåg att "dervischtjuten" var typiska för renegaten och att Koskenniemi ville döva det besvärliga faktum att han var född Forsnäs av rent svenska föräldrar i Österbotten.⁶⁹

Centerpressen reagerade likaså omedelbart. *Helsingin Sanomat* konstaterade att folkets stora majoritet stod mellan kommunismen och Lappo, det var ren lögn att påstå att den sökte en medelväg mellan landsförräderi och fosterländskhet. Koskenniemi försökte stämpla dem som motsatte sig olagligheter och våldsdåd som ofosterländska.⁷⁰ *Turun Sanomat* tog till starkare argument och menade att man måste beklaga Turun yliopisto. Det låg nära till hands att den kritik som måste riktas mot en universitetsman som ansåg att fosterländskhet mättes enligt huruvida man sympatiserade med olagligheter också riktades mot universitetet. Några dagar senare publicerade tidningen yttranden av två av Koskenniemis icke-namngivna kolleger – av vilka den ena var hans dekanus, sociologen Uno Harva. På grund av att Koskenniemis tal i vida medborgarkretsar väckt motvilja mot Turun yliopisto, som behövde hela folkets stöd, framhöll Harva att denne

⁶⁹ *SvPr* 8.11.1932, *ÅU* o. *Vbl* 9.11.1932. *Hangö*, *VN* o. *Österbottningen* 10.11.1932. *Nyland* 10. o. 16.11.1932. *Sydösterbotten* 16.11.1932

⁷⁰ *HeSa*, *TS* o. *Ilkka* 8.11.1932. *Aitosuomalainen* 18.11.1932 ansåg att en bisak blåsts upp och att man förbigått det ståtliga talets plädering för finskheten, vilket bara visade att talaren haft rätt.

yttrat sig som privatperson och inte som representant för sitt universitet.⁷¹

Koskenniemi gick i svaromål och framställde sig som ett offer för anonyma belackare som ville inskränka yttrandefriheten, men menade att han trodde att Turun yliopisto hade råd att hålla sig med en professor som tänkte med egen hjärna och vågade yttra sig utan att be om lov av alla universitetets vänner. Han framhöll sig själv som ett exempel på att Snellman haft rätt och att förfinskningen av överklassen var en naturlig process. Han bestred att han anklagat centerpartierna för bristande fosterländskhet, han hade bara velat säga att sanningen aldrig fanns "mitt emellan" och att partitaktiska ståndpunkter spelade en alltför stor roll.⁷²

Eirik Hornborg reste några dagar efter jubileet till Stockholm för att hålla föredrag över ämnet "Östgränsproblemet och Gustav II Adolf" vid Samfundet Sverige-Finland. I föredraget konstaterade han att det inte fanns några realiteter bakom begreppet Storfinland och att öst-karelarna inte ville förenas med Finland. Uttalandet var eldfängt, men det som väckte uppmärksamhet var hans kommentar till den finska hakkapelitfesten och Koskenniemis tal om en främmande kung. Han ville sätta det i samband med nya tendenser i forskningen:

Redan ganska länge ha de finska historikerna arbetat med att dra upp rent finska linjer i sitt lands historia, och många av dem ha gjort sig skyldiga till ett klart underskattande av Sveriges insats och Sveriges betydelse öster om Bottenhavet. Deras ansträngningar gå ut på att skaffa en lämplig bakgrund för den unga finska nationalstaten. Sedan kan man fråga sig om de göra sitt folk en tjänst genom att framställa det som underkuvat och i generationer förtryckt av främmande herrar, så mycket mera som en sådan uppfattning är fullkomligt oriktig. Om man kan kalla det svenska framträngandet öster om Bottniska viken under medeltiden för en erövring, så har det i alla fall varit den humanaste och lättast genomförda erövring historien kan uppvisa, och under de följande århundradena var icke Finland ett förtryckt lydland, utan en del av det svenska riket, fullt jämställd med de andra delarna.⁷³

Intervjun uppfattades som ett uttryck för att en svenskspråkig i Sverige åter uttalat sig förklenande om hemlandet och fick *Helsingin Sanomat* att under rubriken "Är vår historieforskning tendentiös?" fö-

⁷¹ *TS* o. *HeSa* 11.11.1932.

⁷² *UA* 12.11.1932. *HeSa* 13.11.1932.

⁷³ Cit enl. *Hbl* 11.11.1932.

reta en enkät med hela sju finskspråkiga historiker.⁷⁴ Samtliga avisade Hornborgs påståenden, Arvi Korhonen betecknade dem som "ett angrepp" och tomma slagord. Samtliga menade också att det var både naturligt och legitimt att historieforskningen i Finland såg på landets historia ur finsk synvinkel. Gunnar Suolahti menade att detta berikade den svenska historieforskningen. Väinö Voionmaa ansåg att man snarare kunde säga att det svenska inflytandet i Finland övervärderats, Juvelius att man strävade att se Finlands historia ur ett bredare perspektiv än enbart det svenska, Cederberg att det pågick ett allvarligt forskningsarbete för att pröva giltigheten av gamla påståenden som färgats av rikssvensk nationalism. Jalmari Jaakkola menade att man betonade inhemska faktorer därför att dessa tidigare försumrats. K.W. Rauhala framhöll att man i Finland noga följde med den svenska forskningen. Cederberg var den enda som hänvisade till Gustav Adolfsminnet då han avslutade med att säga att "konungen likaväl varit Finlands som Sveriges konung, hakkapeliternas beundrade ledare och överbefälhavare."

Hornborg svarade med att framhäva att det var en smula löjligt att sju aktade historiker på fullt allvar drog i härnad mot en intervju, till vilken de gärna kunde ha förhållit sig med en viss källkritik. "Intervjufaran" hörde till resandets risker, vad han verkligen avsåg framgick av att han höll med Suolahti, Juvelius och Jaakkola, utom i fråga om att en del, inte alla, finska historiker, förnekade Sveriges roll i Finlands historia. Den tendens han påtalat var i och för sig naturlig och riktig, men kunde drivas för långt: "Den allra yngsta finska historikergenerationens hållning gentemot Gustav-Adolfsjubileet – kraftigt, men fåfängt bekämpad av exempelvis professor Suolahti – lämnar i och för sig ett ojävaktigt bevis för att jag i sak haft rätt." Hornborg kunde också förstå Voionmaa, men menade ändå att "i stort kan Sveriges roll i vårt lands historia inte överskattas av den enkla orsaken, att Finland utan Sveriges ingripande inte funnes till." Hornborg beklagade avslutningsvis att han inte med större eftertryck framhåvt att rikssvensk historieskrivning ganska allmänt underskattat Finlands roll i Sveriges historia.⁷⁵

⁷⁴ *HeSa* 13.11.1932.

⁷⁵ *Hbl* 15.11.1932. Hornborg återkom till frågan om den finska historieforskning-

VI ÄRO HAKKAPELITER . . .

Garms framställning (15.11.1933) av hakkapeliterna 1632 och 1933 i anledning av gatuslagsmålen på Svenska dagen/Hakkapelitdagen 1933.

Gustav Adolfsminnet efterlämnade skärpta attityder på vardera sidan. På äktafinst håll gick man medvetet in för att börja fira den 6 november som hakkapelitdag mot en aggressiv svenskhet som firade den svenska historiska imperialismen och moderna kulturimperialismen. Suomalaisuuden liitto började 1933 sälja finskhetsmärken som en motvikt till Svenska dagens märke. Resultatet blev gatuslagsmål 1933 och 1934 som måste stillas med polis och renhållningsverkets vattensprutor.⁷⁶

300-årsjubileet 1932 markerade på många sätt en vändpunkt i Gustav Adolfs-firandet. Betoningen på det religiösa hade nu kommit i skymundan, likaså i viss mån det tidigare i Finland viktiga konstitutionella

ens tendens i en lång uppgörelse 'Historia och historieuppfattning', *Nya Argus* 1935, s. 79–82, 96–99.

⁷⁶ *Ylioppilas* 3.11.1933. *Aitosuomalainen* 10.3.1933, 27.10.1933. Klinge, *Studenter och idéer*, s. 187. Kari Tarasti, *Suomalaisuuden liitto 1906–1966*, Porvoo 1966, s. 70–71.

och lagenliga, även om dessa drag, liksom även demokratin, framhävdes i flera inlägg – säkert inte oavsiktligt och utan associationer i Lappotidens Finland. Huvudtemata var dock nationalism och de stora ledarnas roll. Diskussionen rörde, också då argumenten och stridsfrågorna var historiska, förhållandet mellan Sverige och Finland, svensk och finsk nationalism i Finland.

Diskussionen präglades nu också starkt av självständigheten, vilket bl.a. medförde att man betonade östgränsen och försvaret. För den äktfinska opinionen lyftes därtill hakkapeliterna fram som representanter för ett förtryckt finskt folk som besegrade ryssen och gjorde Finland känt ute i Europa. En moderatare finsk opinion hyllade också hakkapeliterna, men betonade den andel Finland, ett separat Finland, haft i den gemensamma stormakten Sverige-Finland där konungen bidrog till att ge den framtida staten Finland ett västerländskt samhällskick. Detta betonades även av svenskspråkiga historiker, som dock starkare framhävde konungens personliga storhet och svenska statsbyggargärning. På en gemensam bas, som betonade östgränsen och statsbyggandet kunde största delen av historikerna och den borgerliga opinionen, trots olika vetenskaplig grundinställning och politisk orientering, samla sig till ett gemensamt firande och kring ett neutralt monument. Det var inte fråga om någon djupgående enighet, utan i grunden var man fortfarande oense om vilken roll det historiska schackbrädets kung och bönder spelat i Finlands historia. Gustav Adolfs roll förnekades nästan helt av äktfinnarna, erkändes med förbehåll av de äldre finskspråkiga historikerna och hyllades av de svenskspråkiga. Den vetenskapliga debatten om klubbekriget och Anjalamännen under de följande åren visade även djupgående meningsskiljaktigheter bland historikerna i Finland.

Gustav Adolfsminnet firades i historiens och nationalismens tecken, diskussionerna uppstod på grund av att det fanns olika slag av nationalism. Detta fick vänstern att helt ta avstånd från firandet. Det var också nationalismen som gav diskussionen dess intensitet och de historiska argumenten deras vikt.

En jämförelse med 350-årsjubileet 1982 är belysande. Inga större evenemang ordnades och frånsatt ett temanummer av *Finsk Tidskrift* om Gustav II Adolf och stormaktstiden ägnades jubileet en mycket förströdd uppmärksamhet. Talarna var 1982 finlandssvenska politi-

Pentti Papinahos "Hakkapeliternas hemkomst" i Lahtis avtäcktes av försvarsministern 1975 (foto Irina Nurmi; Lahtis konstmuseum). Bakgrundsorganisationerna var Ratsmieskilta, Hakkapeliittayhdistys (en förening för forna kavallerister) och Hämeen ratsmiesrykmentisäätiö. Under debatten före monumentets tillkomst och om dess placering betonade de kretsar som stod bakom statyn att hakkapeliterna gjort Finland känt i Europa och "ridit in landet i europeiskt medvetande". Ryttnarstatyn framställde hemkomsten och övergången till fredens värv, men gav samtidigt uttryck för en viss beredskap, vilket symboliserade landets accepterade säkerhetspolitik (*Etelä-Suomen Sanomat* 6.9.1970 o. 4.10.1975). Vänstern förvånade sig åter över att det samtidigt som Finland förberedde sig för att stå värd för en europeisk säkerhetskonferens fanns kretsar som ville ställa upp statyer som idealiserade kriget och den svenska konungens imperialistiska härnadståg (*Lahti ja ympäristö* 25.4.1974).

ker som inte sade ett ord om hjältekonungen och vilkas historiska perspektiv inte räckte längre än till ämnen som finlandssvenskarnas ställning, den finlandssvenska TV-kanalen, premiering av kunskaper i svenska, finlandssvensk kultur- och utbildningsautonomi. Gustav Adolfsdagen hade lillsvenskt blivit Finlandssvenska dagen och anknytningen till konungen och de ursprungliga värden som knutits till den så utslätade att många av dem som firade inte var medvetna om att de firade en svensk kungs dödsdag. De enda evenemang som

påminde om det föregående jubileet ägde rum på Riddarhuset, som firade sin (indirekte) grundare med ett föredrag av Jarl Gallén om Gustav II Adolf, och i Lützen där en grupp ideologiska övervintrare samlade av Svenska Folkskolans Vänner deltog i DDR:s firande av Gustav II Adolf som "en av tanke- och trosfrihetens förkämpar".⁷⁷

Diskussionen om konung och/eller folk fick inte, kommer knappast att få någon slutgiltig lösning. Varken Gustav II Adolf eller hakkapeliterna har fått någon staty i Helsingfors. De senare fick, efter lång debatt, sin staty "Hakkapeliternas hemkomst" i Lahtis år 1975.⁷⁸

⁷⁷ *Hbl* 6-7.11.1982. *ÅU* 6-9.11.1982. *Vbl* 9.11.1982. *Rask*, s. 357, 371. *Marrander-Eklund*, s. 40, 46, 60-62.

⁷⁸ Dokumenterad i Kimmo Kaloinen & Ilmari Ojala, *Hakkapeliitäin kotiinpaluu. Pentti Papinahon ratsastajapatsas. Teos ja tausta*, Hämeenlinna 1980.

